

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Diplomová práce

Bc. Tolkunova Yana

Realizace rázu po neslabičných předložkách

v českých projevech ruskojazyčných mluvčích

Glottalization in the combination with non-syllabic prepositions

in the Czech speech of Russian speakers

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Veroňková, Ph.D.

Poděkování:

Ráda bych na tomto místě poděkovala paní PhDr. Jitce Veroňkové, Ph.D. za podnětné rady, zapůjčenou literaturu, bez jejíž trpělivosti a schovívavosti by nemohla tato práce vzniknout. Také panu Pavlu Shadrinovi za ochotnou pomoc při technických záležitostech. V neposlední řadě také děkuji všem respondentům, kteří mi poskytli potřebné informace.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

Praha 14. srpna 2015

.....
Yana Tolkunova

Klíčová slova

výslovnost, ráz, glotalizace, čeština jako cizí jazyk, ruština, L2, neslabičná předložka

Keywords:

pronunciation, glottal stop, glottalization, Czech as a foreign language, Russian, L2, non-syllabic preposition

Abstrakt:

Glotalizace, jako nepravidelné kmitání hlasivek, plní množství jazykových funkcí a může se vyskytnout v různých souvislostech. Tato práce zkoumá míru výskytu rázu po neslabičných předložkách u rusky mluvících v českém jazyce. V češtině, stejně jako v některých jiných jazycích, je poměrně vysoká četnost glotalizace. Účelem této studie je prozkoumat určité faktory, které by mohly výskyt rázu ovlivnit. Mluvčí produkovali krátký čtený text, který obsahoval 59 kombinací neslabičné předložky se slovem začínajícím na vokál, v nichž by mělo ke glotalizaci dle spisovné české výslovnosti dojít. Základní soubor k percepční analýze a statistickému zpracování tvořilo 582 položek. Míra glotalizace u jednotlivých mluvčích kolísá v rozmezí 0 % až 90 %, její průměrný objem činí 49 %. Statistická významnost rozdílů četností v analyzovaných skupinách vytvořených na základě sledovaných aspektů byla vypočtena s použitím testu chí-kvadrát.

Abstract:

Glottalization, as significant irregularity of glottal pulsing, fulfils a number of linguistic functions and can occur in various contexts. This paper examines the rate of vowel-related glottalization of non-syllabic prepositions when native Russian speakers read Czech speech. In Czech, just like in other languages there is a relatively high frequency of glottalization. The purpose of this study is to examine the factors that could influence it. The speakers produced a short read text which contained 59 potential neslabičné prepositions where glottalization could occur in standard pronunciation. The basic set of the perceptual analysis and statistical processing consisted of 582 items. The rate of glottalization in individual speakers ranged from 0 % to 90 % , where the average volume is regularly based at 49 %. Statistical significance of differences in the frequency of the analyzed groups created on the basis of monitored aspects were calculated using the chi-square test.

OBSAH:

0. ÚVOD.....	- 8 -
1. GLOTALIZACE – JEJÍ VYMEZENÍ A PODOBY	- 10 -
1.1 VZNIK HLASU A HLASOVÉ ZAČÁTKY	- 10 -
1.2 VYMEZENÍ GLOTALIZACE	- 11 -
1.3 PODOBY GLOTALIZACE	- 12 -
1.3.1 Hlasivková explozíva	- 12 -
1.3.2 Třepená fonace	- 13 -
1.4 TERMINOLOGICKÉ UPŘESNĚNÍ	- 14 -
2. AKVIZICE CIZÍHO JAZYKA	- 16 -
2.1 FAKTORY LINGVISTICKÉ	- 17 -
2.2 FAKTORY EXTRALINGVISTICKÉ	- 17 -
2.3 VNÍMANÍ AKCENTU	- 18 -
2.4 AKVIZICE RÁZU V L2	- 19 -
3. RÁZ V ČEŠTINĚ	- 20 -
3.1 UŽITÍ RÁZU V ČEŠTINĚ A FAKTORY, JEŽ HO OVLIVŇUJÍ.	- 20 -
3.2 MÍSTA VÝSKYTU	- 22 -
4. RÁZ V RUŠTINĚ	- 23 -
4.1 HISTORICKÉ POZADÍ	- 23 -
4.2 MÍSTA VÝSKYTU	- 26 -
4.3 PODMÍNKY VZNIKU RÁZU V ŘEČI A FAKTORY, JEŽ TO OVLIVŇUJÍ	- 27 -
5. PILOTNÍ STUDIE	- 28 -
5.1 PRACOVNÍ MATERIÁL	- 28 -
5.2 RESPONDENTI	- 32 -
5.3 NAHRÁVACÍ TECHNIKA A METODY SBĚRU DAT	- 33 -
5.4 ANALÝZA DAT	- 34 -
6. VÝSLEDKY	- 38 -
6.1 ZÁKLADNÍ SOUBOR	- 38 -
6.2 GLOBÁLNÍ ÚDAJE	- 39 -
6.2.1 Souhrnné údaje	- 39 -
6.2.2 Údaje dle pohlaví	- 40 -

6.3 VÝSLEDKY DLE SLEDOVANÝCH PARAMETRŮ	- 41 -
6.3.1 <i>Předložka</i>	- 41 -
6.3.2 <i>Počáteční vokál</i>	- 45 -
6.3.3 VLIV RUŠTINY, RUSKÝ PŘÍZVUK A JEHO POZICE.	- 51 -
6.3.4 <i>Počet slabik</i>	- 55 -
6.3.5 <i>Další aspekty</i>	- 56 -
7. ZÁVĚR A VÝHLEDY	- 60 -
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	- 63 -
9. PŘÍLOHY	- 67 -

0.Úvod

Pro nikoho nebude překvapení, že Česká republika čím dál více „otevřít své brány“ studentům z jiných zemí. Studovat v srdci Evropy, v jednom z nejkrásnějších míst, je poslední dobou cílem mnoha mladých lidí. V současné době existuje v České republice, zejména v Praze, hodně programů, které podporují mezinárodní migraci. Lidé ze zemí bývalého Sovětského svazu tvoří početnou skupinu.

Nehledě na to, že ruský a český národ jsou si blízké, je zřejmé, že se rusky mluvící cizinec setká s určitými potížemi. Není pochyb, že v české společnosti ho v té či oné míře potká kulturní šok. Jedním z nejdůležitějších činitelů, který mu pomůže se rychleji asimilovat v českém prostředí, je jazyk. Lze si vybrat z velkého množství rozličných programů a kurzů češtiny pro cizince.

Budeme-li porovnávat chyby, jichž se při studiu češtiny dopouští Američané, Němci, Francouzi, Švédové, Rusové, Poláci atd., nepřekvapí nás, že mluvčí určitého jazyka má své příznačné odchylky od normy studovaného českého jazyka, mluví „svým“ akcentem.

Při porovnání zvukové stránky ruštiny a češtiny si musíme všimnout jak shodných, tak i odlišných jevů. Podobnost jazyků pomáhá studentům v mnoha situacích, přesto jsou v českém jazyce jevy (nejen ovšem fonetické, ale to je téma pro jiné badatele), které jsou pro rusky mluvící studenty neznámé, nové a obtížné. Jedním z takových jevů je **ráz**.

Daná problematika je bezesporu velmi aktuální, nejen vzhledem k počtu rusky mluvících, již se přestěhovali a nyní žijí na území České republiky. Ráz je „zvuk“, který si často člověk ani neuvědomuje, přesto hraje v češtině velkou roli např. při porozumění projevu. Nesmírně důležité je obrátit pozornost právě na takové jevy fonologického charakteru, které obměňují zvukovou formu a mohou zastírat smysl výpovědi, ba občas i celkově komplikují komunikaci. Pochopitelně pro rychlejší a účinnější nápravu těchto chyb je vhodné zjistit příčiny jejich vzniku.

Ráz a glotalizace obecně byly předmětem mnoha studií. Daný jev plní množství jazykových funkcí a může se vyskytnout v různých souvislostech. Glotalizační signály například pomáhají rozlišit hranice mezi slovy nebo morfémy. V německém jazyce se tomuto jevu věnovali například Kohler a Rodgers; v angličtině Dilleyová & Shattuck-Hufnagelová; v češtině je ráz pravidelně zmiňován v ortoepických příručkách a učebnicích (např. Hála, Palková). V novější době věnovali rázu pozornost např. Skarnitzl a Volín.

Glotalizace je také předmětem zájmu při porovnání jazyků a akvizici cizího jazyka. Mnohé práce byly věnovány především glotalizaci nerodilých mluvčích v angličtině (např. německých

mluvčích Bissiri u polských mluvčích Balasová, Schwartz). Najdeme mezi nimi i studie, která se věnují rázu u českých mluvčích v cizím jazyce (například Bissiri & Volín).

Nejsou ovšem k dispozici studie, které jdou opačným směrem, čili takové, jejichž předmětem je ráz v češtině u cizojazyčných mluvčích. Proto se předkládaná práce jeví jako aktuální. Přináší první systematický výzkum v této otázce a může se stát výborným zahájením řady navazujících analýz (nejen fonetických, ale i didaktických).

Jádro této práce spočívá v provedení výzkumu, v němž se zaměříme na užití rázu po neslabičných předložkách nerodilými mluvčími češtiny, konkrétně ruskými mluvčími, a to v čteném projevu. Kromě toho se na základě poslechové analýzy pokusíme odpovědět na otázku, zda existuje vztah mezi (ne)užitím rázu v projevech ruskojazyčných mluvčích a stanovenými proměnnými (např. typ předložky, kvalita následujícího vokálu, počet slabik apod.)

Na základě pilotního výzkumu, který se také týkal realizace rázu u ruskojazyčných mluvčích v češtině, se potvrdilo, že pevně ukotvený systém mateřského jazyka působí na systém „nového“ jazyka. Ukázalo se mimojiné, že právě spojení, jež mají stejné (nebo velice podobné) ekvivalenty v ruštině a v češtině, mají téměř nulovou realizaci rázu. V diplomové práci s aspektem „podobnosti“ systematicky pracujeme a pokusíme se ověřit, zda tvrzení J. Hendricha, že „právě blízkost mateřského jazyka (ruštiny) a cílového jazyka (češtiny) vede k výskytu nežádoucích chyb“¹, je platné i pro realizaci rázu po neslabičných předložkách, kde je jeho užití v češtině povinné.

Věříme, že práce bude užitečná nejen jako sonda do problematiky glotalizace rusky mluvících v češtině, ale poskytne i základ pro možnou aplikaci do pedagogické praxe ve smyslu minimalizace míry cizího přízvuku, pokud jde o užívání rázu a navazování slov obecně.

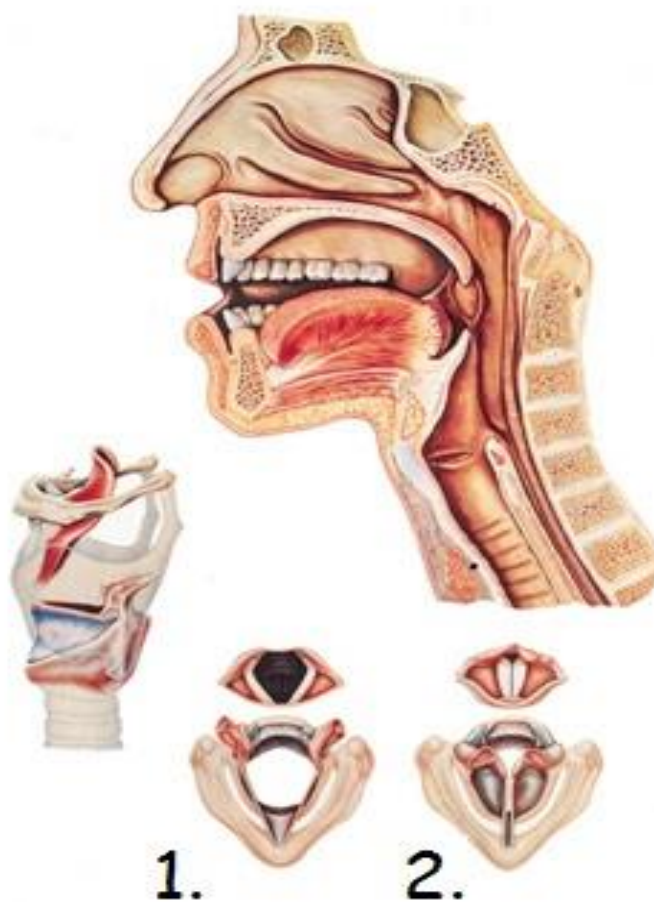
¹ Hendrich, 1988

1. Glotalizace – její vymezení a podoby

Tématem naší práce je jeden z typů glotalizace, proto je vhodné ji na začátku definovat a vymežit její typy. Jedná se o jev, který je v české mluvě zcela běžný, v některých případech dokonce nezbytný.

1.1 Vznik hlasu a hlasové začátky

Glotalizace se týká činnosti hlasového ústrojí a souvisí s kmitáním hlasivek a tvorbou hlasu. Je známo, že při klidovém dýchání je hlasová štěrbina široce rozevřena, tj. hlasivky jsou od sebe tak vzdáleny, že jimi prochází vzduchový proud volně a neslyšně (viz obrázek 1 níž, část 1).

Obr.1 Průřez hrtanu a znázornění hlasivek při dýchání (1) a při vzniku řeči (2)²

„Má-li vzniknout hlas [...] [c]hrupavky hlasivkové se přiblíží těsně k sobě, tím se k sobě přiblíží i hmota hlasivkových řas, vazy hlasové se zároveň napnou. Hlasová štěrbina se úplně uzavře.“³ (viz obrázek 1 výš, část 2).

Existuje trojí hlasový začátek: měkký, tvrdý a dyšný.

² Stavba a funkce hlasového ústroje <http://pfyziollfup.upol.cz/castwiki/?p=2661>

³ Palková, 1997, str. 53–54

Obr.2: znázornění hlasových začátků (schéma Hála-Slovák, 1962, cit. podle Palková, 1997 str. 56))

Nosným zdrojev hlasu, na jehož tvorbě se podílí hlasivky, je výdechový zdroj z plic. Mohou kmitat a umožňovat tvorbu tónů, anebo nekmitat a mít podíl na tvorbě šumu. „Při vzniku hlasu je „Výdechový proud je pozastaven sevřenými hlasivkami a začne se pod nimi zhušťovat. Vzniklým tlakem se pružné hlasivky na krátký okamžik od sebe oddálí (hlasová štěrbina se [...] pootevře), většina [...] vzduchu unikne nad hlasivky a postupuje vzhůru dýchací cestou. [Tento] cyklus se periodicky opakuje.“⁴ Tak vzniká zvuk.

Palková vysvětluje, že měkký hlasový začátek je ten, při němž „[se] hlasivky [...] k sobě těsně přiblíží, ale teprve postupně se více svírají a napínají“.⁵ V češtině se s ním setkáme u samohlásek a znělých souhlásek, které následují po neznělé souhlásce. Dyšný začátek „se volným svalovým napětím podobá začátku měkkému [...]ale] hlasová štěrbina [není] v první fázi zcela dovřena.“⁶ Před vznikem hlasu se objevuje krátký šum. V češtině se tento hlasový začátek neužívá. Třetí je začátek tzv. tvrdý čili **ráz** v užším slova smyslu (viz níže).

1.2 Vymezení glotalizace

Skarnitzl uvádí, že glotalizace je „takový způsob kmitání hlasivkových vazů, pro který je oproti normální (kanonické) fonaci charakteristická nepravidelnost, a to v oblasti délky periody, amplitudy nebo tvaru jednotlivých pulsů“⁷.

V dnešní době je glotalizaci věnována velká pozornost⁸ (Dilley et al, 1996; Dilley, Shattuck-Hufnagel, 1995; Geratt, Kreiman, 2001; Redi, Shattuck-Hufnagel, 2001; Bissiri, Volín, 2010), mj. byly také odlišeny termíny pro její různé podoby.

⁴ Palková, 1997, str. 54

⁵ Palková, 1997, str. 55

⁶ Palková, 1997, str. 56

⁷ Skarnitzl, 2004, str. 57–68

⁸ Pro různé jazyky v různé míře

Velmi cenným přínosem k této problematice jsou práce Rediové a Shuttuck-Hufnagelové, které navrhly podrobnou kategorizaci glotalizace, ve které rozlišují *glottal stop*, *breathy voice*, *creak* a *creaky voice*.⁹ Kromě těchto obecně uznávaných kategorií nalezneme u těchto autorek i některé velmi podrobné a ne tolik známé kategorie (např. *diplophony* či *glottal squeak*). Těmito kategoriemi se při aplikaci na češtinu zabývá Skarnitzl ve své práci *Acoustic categories of nonmodal phonation in the context of the Czech conjunction “a”* (2004). Dochází k závěru, že definice některých termínů nejsou zcela přesné, nebo že v praxi se tyto kategorie dají obtížně rozlišit (jde např. o odlišení realizace označované jako *creak* a *creaky voice*).¹⁰

1.3 Podoby glotalizace

Na základě výzkumu Skarnitzla bylo upřesněno vymezení pojmu *ráz* pro češtinu a byly zavedeny české ekvivalenty anglických termínů.

*„Pro účely analýzy glotalizačních jevů se ukázalo jako nezbytné rozlišovat tři typy rázu, jakožto realizace předelu. V případech, kdy je ráz realizován klasickým způsobem – to znamená, pokud se skutečně jedná o sled závěrové fáze a krátkého silného impulsu energie – navrhujeme hovořit o **hlasivkové explozivě**. Pokud je tedy naším cílem detailnější analýza, doporučujeme odlišovat pojem ráz jakožto obecný termín a pojem hlasivková exploziva jakožto jedna z možností jeho realizace. Jako druhý typ rázu rozlišujeme **třepenou fonaci**, která je rovněž častým typem realizace předelu. Třepená fonace se vyznačuje velmi nízkou základní frekvencí a nepravidelnou délkou jednotlivých hlasivkových period. Nejčasteji používané termíny v angličtině, které odpovídají termínu třepená fonace, jsou *creak* nebo *creaky voice*.“¹¹*

Výše zmíněné typy glotalizace se od sebe liší mírou otevřenosti hlasivkové šterbiny.

1.3.1 Hlasivková exploziva

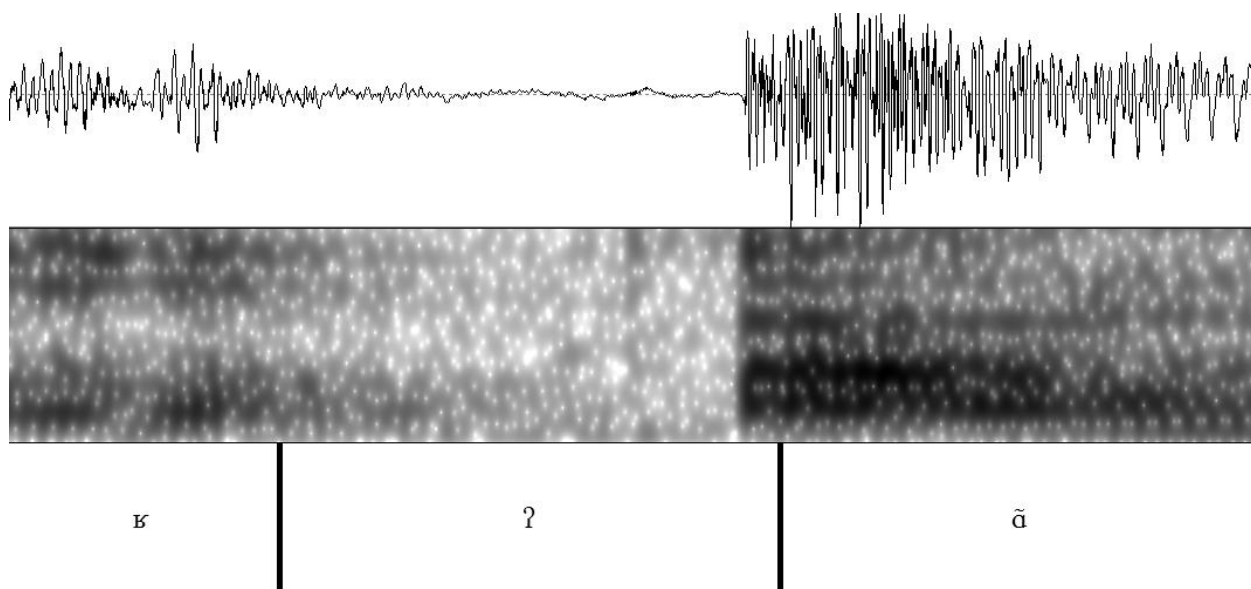
Hlasivková exploziva je kanonickou realizací rázu. V mezinárodní fonetické abecedě se označuje symbolem **ʔ**. Skládá se ze závěrové fáze, kdy dochází k naprostému uzavření hlasivkové šterbiny (glottis), a z náhlého uvolnění tohoto sevření. Obě tyto fáze jsou dobře rozlišitelné na obrázku níž.¹²

⁹Redi and Shattuck-Hufnagel, 2001

¹⁰Skarnitzl, 2004

¹¹Palková, Veroňková, Volín, Skarnitzl, 2004.

¹²Obrázek je vypůjčen z diplomové práce Skákala, 2011

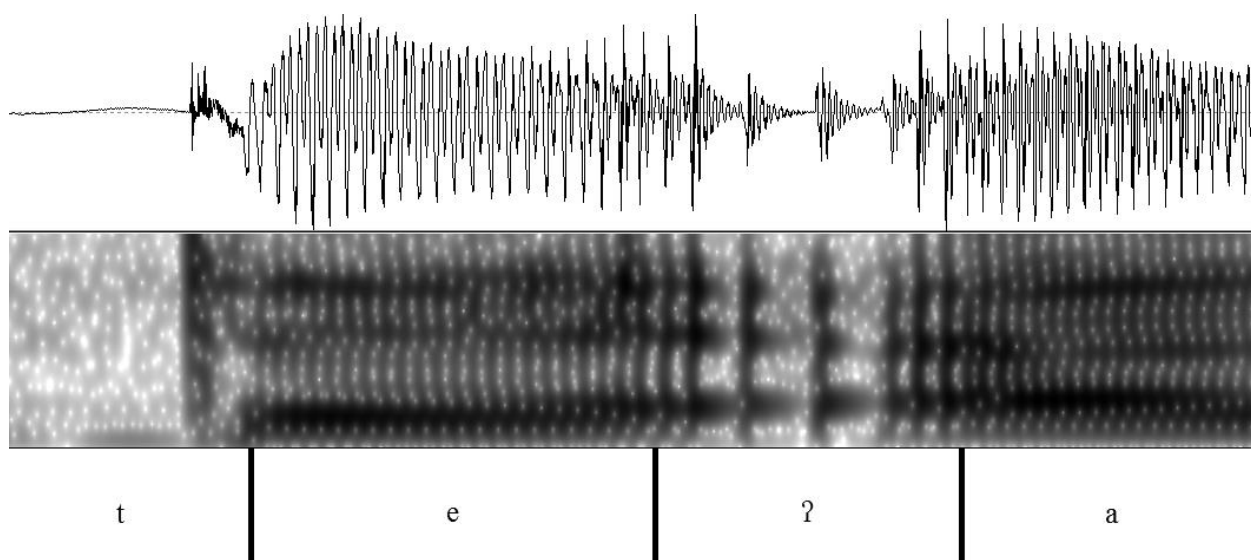

Obr. 3. Kanonicky realizovaná hlasivková explozíva

Skarnitzl ve své studii rozlišuje několik podkategorií hlasivkové explozívy.¹³

1.3.2 Třepená fonace

Třepená fonace patří společně s hlasivkovou explozívou mezi nejčastější realizace hlasivkového rázu¹⁴. Z hlediska produkce je třepená fonace charakterizována větším napětím ve svalstvu hrtanu – hlasivkové chrupavky jsou k sobě během ní přiblíženy těsněji než při fonaci modální. Oproti rázu se liší tím způsobem, že glottis je zavřená, pouze vrchní okraje hlasivek kmitají. Kmity jsou zpravidla velmi nepravidelné a jejich frekvence je velmi nízká.

Obr. 4 Třepená fonace

¹³Skarnitzl, 2004, str. 60.

¹⁴Machač, Skarnitzl, 2009, str. 125.

Čeština patří mezi jazyky s relativně častou glotalizací¹⁵ (podrobněji o glotalizaci v češtině kapitola 3).

1.4 Terminologické upřesnění

Dříve se mezi pojmy „glotalizace“ a „*ráz*“ nedělal rozdíl.¹⁶ V dnešní době se pod pojmem **ráz** míní buďto jeden z podtypů glotalizace, anebo glotalizace obecně (viz výše).

Je důležité si uvědomit, že glotalizace je jakýsi proces, určitá škála, která má svůj začátek a finální podobu (glottal stop), kromě toho se může vydělit realizace, která tíhne k jednomu či druhému pólu. Ve fonetické literatuře je možné nalezneme konkurující (překrývající se)¹⁷ termíny také proto, že je občas těžké určit konkrétní realizaci.

Ačkoli není ráz v češtině samostatným fonémem, nezahrnuje se dokonce ani do souhláskového systému češtiny a nezaznamenává se v písmu (a běžný uživatel češtiny si často ani neuvědomuje, že něco takového vytváří), bylo zapotřebí tento segment vzhledem k jeho systematickému využívání v řeči pojmenovat. (V ruskojazyčné fonetické literatuře původně vznikla potřeba pojmenovat glotalizační jevy pro jazyky, kde má tento segment status fonému.) Při seznámení s literaturou se však můžeme setkat s různou terminologií, která se u různých odborníků často liší (důvody těch rozdílů je třeba hledat jak ve fonetické obtížnosti samotného jevu, v tradici fonetického popisu konkrétního jazyka, tak i v autorských preferencích).

Označení *ráz* poprvé použil A. Frinta (1909). Tento termín, jež dle některých odborníků není úplně nejvhodnější¹⁸, se v současné lingvistické praxi používá relativně často. V češtině se *ráz* chápe jako „*střechový termín pro různé realizace hraničního signálu, který Čech vnímá jako zahájení a zřídka i ukončení vokálu*“¹⁹.

Pro výklad v předkládané diplomové práci je třeba souhrnné pojmenování zkoumaného fonetického jevu (aniž by bylo nutné upřesňovat další detaily). Jako vhodná volba se jeví termín *glotalizace*, který nalezneme v pracích Kohlera (1994) a Dilleyové a Shattuck-Hufnagelové²⁰, kteří jej užívají v širším pojetí bez přiblížení artikulačních momentů.

Pochopitelně při detailnějších analýzách glotalizačních jevů se ukázalo, že je zapotřebí vymezit a upřesnit konkrétní realizace rázu. Spolu s tím je nutné tyto jevy pojmenovávat, což je důvodem

¹⁵ Volín, 2012

¹⁶ Například Hála ve své práci tyto termíny mísí.

¹⁷ Například O. Krivnova hovoří o překrývajících se / doplňujících se termínech laryngalizace a glotalizace (Krivnova, 2002).

¹⁸ Například Jan Volín argumentuje svůj názor tím, že označení *ráz* „*budí představu, že jde o něco výrazného, snad jakýsi ekvivalent přízvuku*“. (Volín., 2012).

¹⁹ Palková, Veroňková, Volín, Skarnitzl, 2004

²⁰ Dilley, Shattuck-Hufnagel, 1995

vzniku další terminologie. Tak například známé rozdělení hlasivková explozíva, třepená a dyšná fonace²¹ se obohatilo o hlasivkové hvizd (*glottal squeak*) (Redi, Shattuck-Hufnagel, 2001) a další.

Přesné rozlišení není vždy možné u překladů, protože jak správně podotýká Skákal, „*ne všechny jazyky tyto pojmy ve své terminologii odlišují*“²².

Výzkum, jehož výsledky přináší tato práce, je založen na percepční analýze. Základním kritériem je přítomnost rázu, tj. taková realizace, která vyvolává v posluchači pocit předělu, či jeho absence. Konkrétní způsob realizace není v této fázi předmětem zkoumání. Proto v následující práci budeme používat především termíny **glotalizace** a **ráz** v širším smyslu, které jsou chápány podobně.

²¹ Palková, Veroňková, Volín, Skarnitzl, 2004.

²² Skákal, 2011

2. Akvizice cizího jazyka

Nové sociálně ekonomické a politické podmínky, ve kterých se plynulost projevu v cizím jazyce stala nutností pro velký počet lidí, je problematika učení se cizímu jazyku stále důležitější.

Je nutné získat objektivní údaje o procesu jazykového vzdělávání, a to nejen podporované empirickým výzkumem na materiálu určitého jazyka, ale také je třeba mít k dispozici teoretický základ všech faktorů ovlivňujících proces učení se cizímu jazyku bez ohledu na specifické podmínky učení.²³

Proto je v lingvistice, psycholingvistice a sociolingvistice velká pozornost věnována vytváření jazykových kompetencí v rodném i cizím jazyce. Jako *jazykové kompetence* chápeme soubor specifických dovedností, jež potřebuje člověk při řečovém (i písemném) kontaktu s ostatními a při osvojování si jazyka. Vzhledem k tomu, že jazyk je soubor všech jeho úrovní: fonetické, morfologické, lexikální, syntaktické, pak musí jazykové kompetence zahrnovat všechny tyto subsystémy současně a ve vhodném poměru. Proto se jeví jako logické studium přirozených jazykových kompetencí jako konstrukčního celku. Tento přístup je oprávněný, ovšem jak správně podotýká Božovič, může být aplikován na již existující dospělé kompetence²⁴. U dětí v procesu jejich vývoje však nejsou ještě ustálené, a práce z oblasti dětské a pedagogické psychologie naznačují, že si dítě neosvojuje různé subsystémy jazyka ve stejné době, osvojování je tedy nerovnoměrné.

V úvodu této práce jsme již zmiňovali, že při studiu českého jazyka (platí to pochopitelně i pro jiné jazyky) mají lidé své příznačné odchylky od normy studovaného jazyka, tzn. Rusové dělají jiné chyby než Američané, Francouzi jiné než Angličané atd. Proto můžeme říct, že každý příslušník určitého státu mluví svým akcentem.

Jelikož realizace rázu přispívá k míře pocíťování cizího přízvuku (akcentu), je vhodné zmínit se o podmínkách vzniku akcentu a faktorů, které ho utvářejí.

Nejčastěji se hovoří o činitelích dvojího druhu:

A. faktory lingvistické, které jsou dány rozdílem mezi cizím jazykem a mateřštinou;

B. faktory extralingvistické, které se váží k době, délce a intenzitě kontaktu mluvčího s osvojovaným jazykem.

²³Ogluzdina, 2012. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/struktura-yazykovoy-kompetentsii-v-kontseptsyah-uchenyh-zarubezhnoy-i-otechestvennoy-metodiki-obucheniya-inostrannym-yazykam>.

²⁴Božovič, 1978, str. 30–34.

2.1 Faktory lingvistické

Za lingvistické faktory pokládáme především jeden z typů přenosu rysů z mateřského jazyka do jazyka cizího (tzv. transferu) – *interferenci* mezi jazyky. Zasahuje do všech vrstev: fonetické, morfologické, syntaktické, sémantické. Nejvíce si všímáme negativní fonetické interference.²⁵ K lingvistickým zdrojům interference patří: rozdíly mezi dvěma fonetickými systémy, typologická podobnost jazyků a stupeň jejich genetické blízkosti. Fonetická interference, která má svůj vliv jak na úrovni produkce řeči, tak i na úrovni percepce, vede ke vzniku cizího přízvuku.²⁶

Zajímavé je, do jaké míry se různí názory na odlišnost/shodu mezi zkoumanými jazyky. Najdeme studie, které zastávají názor, že prvky, jež jsou v obou jazycích stejné, jsou pro člověka učícího se cizí jazyk jednodušší, než elementy, které jsou v L1 a L2 rozdílné. Ovšem existují analýzy osvojování si L2, které potvrzují, že nerodilým mluvčím jazyka dělají větší obtíže rysy, které jsou v obou jazykových systémech podobné, a naopak odlišné rysy se lze naučit snáze. Ve fonologii tuto teorii ověřoval především Flege.²⁷

Důležité je si uvědomit, že různé studie pojímají podobnost různým způsobem, a k jednotnému hledisku lze jen obtížně dojít. Ale stále se o to badatelé pokouší. V posledních desetiletích (viz Flege z r. 1992) byl fenomén vnímání cizího přízvuku v řeči studentů učících se cizí jazyk předmětem mnoha výzkumů. Existuje řada studií zabývajících se osvojováním cizího jazyka. Velice cenný je přínos Flegeho, Mackaye a Piska, kteří se pokusili o souhrn literatury k danému tématu. Popisují metody, techniku a výsledky, které byly použity v té či oné práci.²⁸ Nehledě na velký počet prací, jež se zabývají tímto tématem, autoři podotýkají, že málokteré se věnují roli L1 v otázce míry cizího přízvuku v L2.

Kromě čistě lingvistických faktorů má podstatný vliv na míru ovladání cizího jazyka také rozmanitý soubor extralingvistických aspektů.

2.2 Faktory extralingvistické

Většinou se odborníci shodují, že klíčovým faktorem pro akvizici druhého jazyka na takové úrovni, aby mluvčí neměl akcent, je včasný kontakt s L2 (tzv. *teorie kritického období*, *Critical*

²⁵ Vedle toho je možný i transfer pozitivní, který při relativní shodě obou systémů vytvoření neplatných struktury naopak vylučuje.

²⁶ Laibi, 2014 URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-interferentsii-v-lingvistike>

²⁷ Bohn, Flege 1992, str. 39

²⁸ Piske, MacKay, Flege, 2001

Period Hypothesis).²⁹ Obecně se dočteme, že mluvčí, kteří začnou s učením po překročení určité věkové hranice, se akcentu v L2 již nemohou zbavit, ovšem rozmezí této hranice se u různých autorů³⁰ mění. (Obvykle se však nachází v období kolem 12. roku života.)

Přesto ne všichni souhlasí s existencí jakéhosi kritického věku³¹, nebo tvrdí, že vliv věku musíme zkoumat v souladu s délkou studia (krátkodobě může na výsledky učení působit i opačně)³². Zmíněná doba studia L2 je dalším často sledovaným faktorem. Jeho důležitost je ovšem občas zpochybněna, což nejde říct o dalším faktoru – frekvenci aktivního užívání sekundárního jazyka. Potvrzuje to například studie Flegeho et al.³³ Pochopitelné je, že určitou pozitivní funkci může mít motivace mluvčího, odborníci se shodují, že vliv motivace lze poměrně těžko kvantifikovat, a proto ho dosavadní studie nikdy nepojímaly příliš systematicky.

Autoři, kteří se otázce osvojování si jazyka věnují, tvrdí, že problematice výslovnosti se v kurzech cizích jazyků bohužel nevěnuje příliš prostoru, a proto se na závěry musíme dívat s rezervou. Nejednoznačná zjištění se týkají také faktoru pohlaví a jeho role v osvojování si jazyka.³⁴

2.3 Vnímaní akcentu

Pro nikoho nebude překvapením, že akcent je jevem, na který jsou posluchači velmi citliví. Studie ukazují, že cizojazyčný přízvuk je trvalým rysem řeči člověka, který nemluví daným jazykem jako mateřským. Je to něco, co okamžitě člověka nějakým způsobem zařadí a vyvolává emocionální a psychické reakce u rodilých mluvčích. Povaha vlivu cizojazyčného akcentu na rodilého mluvčího nemůže být jednoznačně popsána. Reakci bychom mohli nepřímo umístit na jakousi škálu, jejíž extrémní body jsou charakterizovány z hlediska „silný/slábý přízvuk“, či z hlediska míry rušivosti akcentu. Nezvyklá forma výslovnosti bývá hodnocena negativně a mluvčího jistým způsobem zařazuje do škatulky „cizinec“. Jakákoli charakteristika akcentu se projevuje na základě jazykových a sociálních zkušeností mluvčího, a proto je spíše subjektivní.

Existují dobré důvody k tomu, aby byl tento fenomén předmětem zájmu. Například to může pomoci vyřešit některé teoretické otázky týkající se akvizice cizího jazyka. Kromě toho, identifikace faktorů, které mají vliv na míru přízvuku v L2, může být důležitá pro výuku jiných

²⁹ Lenneberg, 1967, in Flege et al., 1995

³⁰ Například u Piske et al. 2001 a Flege et al. 1995

³¹ Bongaerts et al., 1997, Abrahamsson a Hyltenstam, 2009

³² Hoefnagel-Hohle, 1977, in Piske et al., 2001

³³ Flege, 1999

³⁴ Piske et al., 2001

jazyků. Pro integraci cizince je to velmi důležitý aspekt, jelikož akcent může způsobit jistý společenský odstup (v angličtině se hovoří o tzv. *accent discrimination*).³⁵

Kromě toho studium jevů interference a cizího přízvuku má nesporně význam pro zlepšení metodiky výuky cizích jazyků. Jednou z reálných cest, jak překonat nedostatky ve výuce výslovnosti sekundárního jazyka, je analyzovat příznaky cizího přízvuku v mluveném projevu (nejlépe v reálné komunikaci), a přitom brát v úvahu reakce rodilých mluvčích na kvalitu řeči cizince.

2.4 Akvizice rázu v L2

Fenomén, kterému říkáme cizojazyčný akcent nebo přízvuk (*foreign accent*), je komplex jazykových aspektů, které ovlivňují produkci mluvčího a percepci posluchače. Mezi prostředky, které hrají svou roli ve zvukovém plánu řeči a které se podílejí na stupni akcentu, patří i **ráz**, který je předmětem naší analýzy.

Cizinecký přízvuk v češtině nespočívá na segmentální rovině pouze v chybné výslovnosti základních (systémových) hlásek. Výborný mluvčí, jehož čeština se dá srovnat s rodilou variantou, musí ovládnout i jemnější aspekty, například právě odlišné používání glotalizace.

Glotalizace je také předmětem mezijazykového srovnání a nabývání druhého jazyka. Studie se věnují především glotalizaci nerodilých mluvčích v angličtině, (např. německy a polsky mluvících (Bissiri, 2013, polští mluvčí: Balas, 2011, Schwartz, 2012), mezi nimi i českých mluvčích (Bissiri, Volín, 2010).

Tato práce se zaměřuje na akvizici glotalizace a míru jejího užití u rusky mluvících začátečníků v českém čteném projevu a soustředí se na ráz po neslabičné předložce.

³⁵ Lippi-Greenova, 1997

3. Ráz v češtině.

Jev zkoumaný v této práci se v jazycích světa uplatňuje různým způsobem. Najdeme například takové, kde je ráz samostatným fonémem (tzn. lze najít takové minimální dvojice slov s různým významem, jejichž zvuková složka se liší pouze jeho přítomností, či nepřítomností). Takový status má ráz například v arabštině.³⁶ V češtině může vést absence rázu spolu s přesunem slabičné hranice ke vzniku nové slovní kombinace, např. [tam ʔoře] > [ta moře]³⁷.

Bez ohledu na to, že v češtině není ráz ani fonémem, ani hláskou (existují lingvisté, kteří s tím nesouhlasí³⁸), jeho užívání je zřejmé.

3.1 Užití rázu v češtině a faktory, jež ho ovlivňují.

Podstatou artikulace rázu „*je pevné semknutí hlasivek, které jsou vzápětí výdechovým proudem prudce odtženy od sebe a z tohoto postavení začínají kmitat. Jedná se tedy o velmi těsnou, resp. úplnou strikturu v hrtanové části mluvního ústrojí*“³⁹.

Ráz se v češtině objevuje před vokály⁴⁰, zvyšuje srozumitelnost řeči tím, že pomáhá rozlišit hranice jednotlivých slov, popřípadě morfémů. V češtině tedy nejde o rozlišení mezi jednotlivými významy, ale podle Volína jde především „*o efektivnost, tedy o maximální výkon s minimálními náklady*“⁴¹, čili Volín má na mysli to, že správně umístěné rázy usnadňují práci mozku, který musí (kromě jiné) rozčlenit řečový signál na menší jednotky.

Rázu v češtině věnují pozornost ortoepické příručky. Hála ve *Spisovné výslovnosti češtiny* (Hála, 1967) pokládá užití rázu ve většině případů za fakultativní.

Současná kodifikace české výslovnosti určuje použití rázu takto⁴²:

a) požaduje výslovnost s rázem po neslabičných předložkách (např. *k oknu* [*k ʔoknu*], můžeme se setkat s variantou [*goknu*] nebo [*koknu*] v nářečích).

Pozn.: Hůrková v publikaci *Česká výslovnostní norma* (1995) doporučuje používat ráz profesionálním mluvčím, jinak uvádí, ve shodě s Palkovou, že je jeho užití povinné pouze po neslabičné předložce (což je předmětem našeho zkoumání).

³⁶ Duběda, 2005, str. 68–69

³⁷ Palková, 1997, str. 326

³⁸ Například Hála

³⁹ Pavelková, 2001

⁴⁰ Existují také případy užití rázu v jiných pozicích, (viz Skarnitzl a Machač) kde však nejde o systematické zapojení tohoto segmentu do zvukového plánu jazyka, ale o „*známku manýrismu u některých českých rozhlasových mluvčích*“. Jde o tzv. preglobalizaci. Dále se může ráz vyskytnout na konci slova, například nářeční realizace [neʔ]

⁴¹ Volín, 2012, str. 52

⁴² Palková, 1997, str. 325–327

b) výslovnost s rázem doporučuje

- Po nepřízvučném jednoslabičném slově (*byl ospalý [bil ɔspali:]*)
- Mezi dvěma vokály na hranici předložky nebo předpony (*doopravdy [doɔopravdi], po ulici [po ɔulici]*)

Důležitý při užití rázu je aspekt znělosti koncové souhlásky (párové) předcházejícího slova:

1. Při použití rázu je předcházející (párová) souhláska vždy neznělá, např. *pod oknem [pot ɔknem]*
2. Při vypuštění rázu záleží na tom, jaká slova vedle sebe stojí:
 - Na hranici předpony nebo jednoslabičné přízvučné předložky je předcházející souhláska znělá, např. *pod oknem [pod oknem]*.
 - Na hranici dvou slov je předcházející souhláska neznělá, např. *pět oken [pjɛt oken]*.

Pochopitelně skutečné užití či neužití rázu závisí na řadě faktorů (v naší práci se pokusíme zjistit, jaké faktory to jsou v případě rusky mluvících studentů). Hála zmiňuje několik aspektů, které dle něj mohou užití rázu ovlivnit: jsou to pečlivost výslovnosti a tempo řeči⁴³ (při pečlivé výslovnosti a pomalejším tempu je ráz užit častěji). Pavelková a Volín se shodují, že užití rázu je vhodné ve formálních situacích a podobně jako Hála konstatují, že se objevuje častěji při pomalejším tempu řeči.

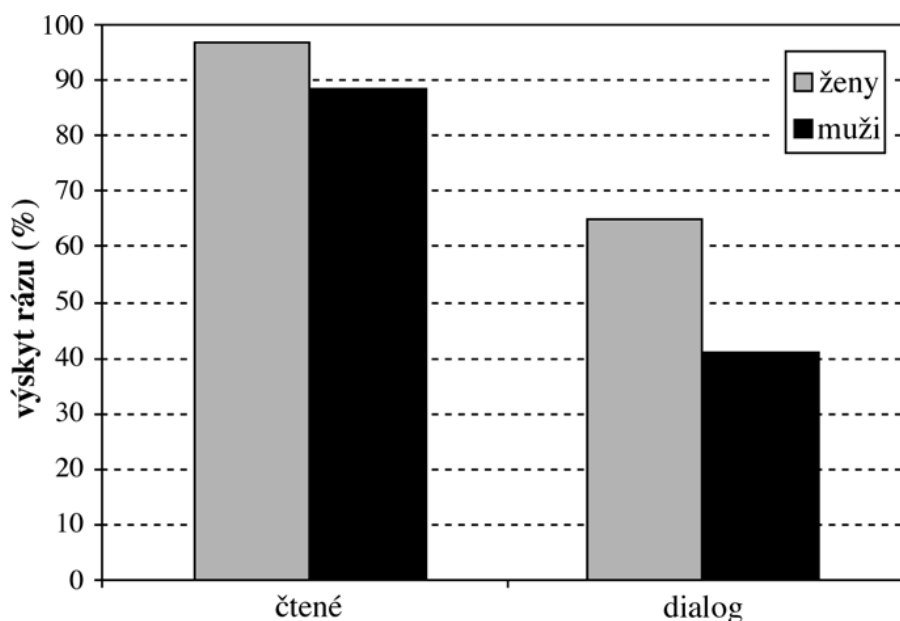
Globalizace v češtině přispívá k lepší srozumitelnosti mluveného projevu: její výskyt je proto četnější při pečlivé výslovnosti, přesnější artikulaci, či při zdůraznění určitého slova. Je pochopitelné, že v běžné komunikaci, používá obecnou češtinu, člověk má tendenci k méně častému použití rázu než ve veřejném projevu.

Podle výzkumu J. Volína se ráz vyskytuje spíše v čteném textu než v nepřipraveném dialogu. Ve čteném projevu byl objem globalizace 92,6 %, v nepřipraveném dialogu pouze 53,0 %.⁴⁴ Kromě výše zmíněných faktorů existuje řada dalších. Volín kupříkladu dále zjistil, že v jeho materiálu ženy užívají ráz častěji než muži.⁴⁵ Například v dialozích ženy využívaly ráz v 96,9 % případů, muži ve 41,1 %. Na grafu, který jsme použili z práce J. Volína, můžeme tyto rozdíly jasně vidět.

⁴³ Hála, 1967, str. 35.

⁴⁴ Volín, 2012

⁴⁵ Volín, 2012

Graf.1 Výskyt rázu s ohledem na pohlaví a typ textu.

Frekvence rázu může být ovlivněna i regionálním původem.⁴⁶ Na Moravě se obecně užívá rázu méně.

3.2 Místa výskytu

Použijme rozdělení Ilony Pavelkové, podle kterého se ráz může objevit v těchto pozicích:

1. Na hranici slov (*tato otázka*)
2. V kompozitech (*velkoobchod*)
3. Na švu předpony a slovního základu (*naostro*)
4. Po slabičné předložce (*za obchodem*)
5. Po neslabičné předložce (*z okna*)

Případy 1–4 můžeme rozdělit na 2 typy: první, kdy se jedná o kombinaci vokál-vokál, druhý: konsonant-vokál (kromě č. 5, kde neslabičná předložka automaticky znamená, že v daném případě půjde o kombinaci konsonant-vokál).

K tématu místa výskytu rázu bezesporu patří také i tzv. protetické hlásky. V současné době především *V-*, které se uplatňuje v obecné češtině a také v některých moravských nářečích. Protetické *V-* se realizuje v češtině pouze před samohláskou *-O-* (*za voknem, při vobědě* atd.).

⁴⁶ Hála, 1955

4. Ráz v ruštině

Tradičně většina učebnic a učebních pomůcek nevěnovala glotalizačním zvukům v ruštině dostatečnou pozornost, omezovala se jen na krátkou zmínku o tom, že glotalizační jevy nejsou pro ruský jazyk typické. Ovšem výzkumné sondy ukazují, že glotální souhláska se v řeči ruských mluvčích vyskytuje.

4.1 Historické pozadí

Poprvé jistý zvuk, v jehož charakteristice můžeme poznat ráz, zdůraznil A. A. Potebňa už v roce 1876. Napsal: „*Mně se zdá správné, že sluchem rozlišujeme „съ Анной (= с Анной) и санной“, „съ ума и сума“, „изъ усть и изустный“.*“⁴⁷

Další případ, kdy si lingvisté všimli jevu, který je spojen s přítomností rázu, se váže k roku 1883. V tomto roce filosof a žurnalista N. P. Giljarov-Platonov uvažoval o psaní -V- místo -G- ve slovech *ничего, своего*; považoval tento zápis za chybný, jelikož „*jestliže odmítneme výslovnost -G- v genitivu zájmen nebo přídavných jmen, převádíme ho ne na -V-, ale na zvláštní přidušený zvuk, který nemůžeme zobrazit s pomocí naší azbuky*“.⁴⁸

Toto pozorování se setkalo s řadou kritiků. Ovšem Ščerbakova tvrdí, že jestli budeme vycházet z moderní výslovnosti příslušných slov, můžeme říct, že zvuk, který slyšel N. P. Giljarov-Platonov, je ráz v realizaci třepené fonace.⁴⁹

Na jiný příklad existence rázu v ruštině upozornil O. Brok v roce 1910. Postřehl, že zkoumaný zvuk je typický pro citoslovce. Nazýval ho *крепкий прусмын*.⁵⁰

V citoslovcích pozoroval ráz také E. F. Budde. Ve své práci „Ruský jakyk“ z roku 1912 píše, že „*ve skutečnosti hrtanových zvuků v ruském jazyce a jeho nářečích není mnoho, ale jsou tam. Tyto zvuky v hrtanu mohou být „взрывными и фрикативными“.* Tyto tzv. výbuchové glotální zvuky slyšíme v ruské řeči při vyslovení citoslovců začínajících vokálem.“⁵¹ Autor označil tento zvuk za neznělý a navrhl ho označovat řeckým termínem *Spiritus lenis*.

Ve 20. letech XX. století věnovali rázu zvláštní pozornost dva ruští lingvisté: N. N. Durnov a A. M. Seliščev. První z nich identifikoval ráz v ruské výslovnosti a uvedl, že je charakteristický

⁴⁷ Потребня, 1876 ,

⁴⁸ Volně přeložila JT. Гилкаров - Платонов, 1900

⁴⁹ Щербакова, 2006

⁵⁰ Брок, 1910

⁵¹ Будде, 2005

pro ruský spisovný jazyk. Napsal: „Сюда в великорусском литературном произношении относится только гортанный взрыв, которым начинаются слова с начальными гласными в начале речи и после гласных; в середине речи после согласных предыдущего слова этот взрыв в русском языке отсутствует, да и в других положениях он очень слаб“.⁵²

Toto tvrzení N. N. Durnova bylo zpochybněno A. M. Seliščevem, který považoval „великорусский зачин начального гласного не имеет гортанного приступа... этот приступ „тихий“, но не „крепкий“ и не фриктивный. Только в отдельных словах, как ах! эх!, находится крепкий приступ“.⁵³

Existují také lingvisté, kteří jsou si jistí, že ráz není ruštině cizí. Například E. D. Polivanov měl zajímavý postřeh ohledně individuální mluvy. Říkal, že jelikož od dětství hovořil také německy, používal ráz běžně. Také poprvé mluví o statusu fonému zkoumaného jevu. Jiní odborníci s tím však nesouhlasí.

Pro naši práci je velmi cenné pozorování A. M. Suchotina, který vyčleňuje novou pozici rázu (předěl prepozice končící na konsonant a samostatného slova s vokálem na začátku).

Dále se zmiňovala o rázu v ruštině A. G. Širokova, která při popisu české gramatiky poznamenala, že „в русском языке на явление „крепкого приступа“ можно указать в восклицаниях: „эх! ах!“, а также при покашливании“.⁵⁴ Pro fonetické práce může být zajímavé upřesnění, že spolu s termínem „крепкий приступ“ používá také termín „придыхание“ pro označení téhož zvuku.

Také je zajímavá zmínka Ščerbakové o výslovnosti prepozice končící na konsonant a slova začínajícího na vokál s použitím rázu: při psaní adverbii skládajících se z předložky a substantiva se adverbium píše zvlášť, jestliže předložka končí na konsonant a substantivum začíná vokálem (např. в обмен, в обрез, в обнимку...).

Tuto myšlenku potvrzuje zajímavým postřehem Reformatský⁵⁵, který hovořil o výslovnosti mezi předložkou a následujícím slovem začínajícím na vokál v tom smyslu, že ráz je v ruské výslovnosti něco umělého a nepřirozeného a že se nemůže objevit při běžné komunikaci, ba naopak výhradně v „ideální řeči“. Tento názor má bezesporu právo na existenci, ovšem když se

⁵² „Sem ve velikém ruském spisovném jazyce patří jen hrtanový výbuch, kterým slova začínají s počátečním vokálem na začátku řeči a po vokálech; uprostřed řeči po konsonantech předcházejícího slova tento výbuch v ruštině chybí, v jiných místech je také hodně slabý.“ Překlad JT

⁵³ Щелищев, 1924.

⁵⁴ Широкова, 1952, str. 23

⁵⁵ Реформаторский, 1957

nad tím zamyslíme, zjistíme, že situací, kde jsme nuceni používat „lepší“ výslovnost není málo.

Nejlepším argumentem je tvrzení Ščerby⁵⁶: „*Мůže се zdát, же případů, kdy се vyskyтује идеální структура слов, је мало. Неіі тому так. Вždyкы так* [JT: s větší pozorností a lepší artikulací] *млувіме, поуžíváme-лі слово, ктерé је мало знаме, кдыž млувіме з інéго покоје, кдыž млувіме с непозорнým чловéкэм, кдыž оравујеме дéті, кдыž се снажéме здéразніт то чі оно слово nebo jeho část, кдыž протажујеме слова прі удіву, кдыž зпівáme атд.*“

Velký přínos měly pro ruskou fonetiku poznatky M. V. Panova. Ten mluvil o rázu (v jeho terminologii „*твэрдый прустын*“) u citoslovcí jako o plnohodnotném zvuku, který rozlišuje různá slova.⁵⁷

V pozdější literatuře se píše, že „*se v ruštině [ʔ] objevuje před počátečním vokálem, nejlépe můžeme ráz slyšet při emocionálním důrazе слов (ax! [ʔax])*“.⁵⁸

Později se začala řešit otázka stylu jako příčina (ne)použití rázu. Vedly se diskuse i o jiných zvukových jevech, jako je například pauza nebo intonace celkově.

Řada lingvistů brala ohled na realizaci rázu v tzv. hraniční pozici (пограничная позиция) – na předělu prepozice a následujícího slova. Pokládáme za vhodné zmínit N. Trubeckého, který zaregistroval, že v ruštině (stejně jako v němčině a angličtině) existuje protiklad mezi palatálním a velárním -K- (před I a E K se vyslovuje jako palatální, v jiných případech jako velární). Toto pravidlo ovšem neplatí přes hranici slov. Jestliže jedno slovo končí na -K, jiné, stojící vedle, začíná na E- nebo I-, pak se -K stává velárním a vokály se posouvají dozadu (příklady: „к этому“ произносится kEtətʲ (но „кета“ произносится kətä); „мог это“ произносится tokEtə, „к избам“ произносится kʉzbət (но „кис бы“ произносится kʲzby), „друг и приятель“ произносится druʲkʉ prʲjæʹtʲilʲ (но „руки приятеля“ - rukʲ prʲjæʹtʲilʲ).⁵⁹ Tedy spojení těchto slov v ruštině jsou signály, které ukazují na hranici mezi fonémem -K- a následujícím vokálem.⁶⁰

Tato myšlenka se ujala a byla zkoumána dalšími lingvisty (А. Н. Гвоздев, А. А. Реформатский aj.) Někdo z nich pokládá za odlišení významu pauzu (např. V. B. Kasevič), jiní zavádí další termíny (dierema) ve snaze popsat nepochopitelnou povahu zvuků (M. V. Panov). Toto je ovšem otázka pro jiný výzkum. Vrátime se k badatelům zabývajícím se rázem v ruském

⁵⁶ Щерба, 1957, стр. 22-23

⁵⁷ Панов, 1967, стр. 40.

⁵⁸ Бондаренко, Вербицкая, Гордина, 2004, стр. 42

⁵⁹ přepis dle originálu

⁶⁰ Трубецкой, 2000, стр. 294-295.

jazyce.

Další odbornice věnující se glotalizačním jevům, která přinesla cenné poznatky, je O. F. Krivnova. Krivnova tvrdí, že rozdíly v použití rázu u různých mluvčích jsou podstatné. V jedné ze svých studií vyděluje tři situace, kde se s rázem v řeči můžeme setkat:

- 1) V dialogických replikách, které vyjadřují nesouhlas/námítku (не[?]а, а[?]а).
- 2) Při vyjádření expresivního hodnocení ve spojení s klesavou nebo stoupavou intonací.
- 3) V roli „маркера интонационного членения“.⁶¹

Výzkumy Krivnové ovšem nepočítají s prací I. G. Dobrodomova, který systematizoval znalosti o rázu, které se doposud objevily ve fonetické literatuře. Dle jeho názoru ve fonetice ruského jazyka má ráz nejen status zvuku (prostého segmentu), ale i fonému, protože v řadě případů plní funkci pro odlišení významu, tedy existují minimální páry, které se liší pouze přítomností rázu v jednom z členů tohoto páru.

Kromě toho Dobrodomov ukázal nové pozice, kde se ráz může objevit, například uvádí stejně jako v češtině ráz na hranici prefixu a kořenu (сuzить) nebo mezi dvěma vokály. Také tento badatel shromáždil poznámky o souvislosti mezi použitím rázu a styly řeči.⁶²

4.2 Místa výskytu

Na bázi výsledků výše zmíněných odborníků se dá hovořit o existenci zvláštního zvuku – o rázu (гортанная смычка) ve fonetickém systému ruštiny.

Nyní můžeme vydělit několik pozic jeho výskytu v ruštině dle klasifikace Ščerbakové⁶³:

1. V obecně užívaných slovech:
 - a) v takzvaných otevřených slabikách⁶⁴.
 - na začátku řeči před počátečním vokálem (zde je nejpohodlnější pozice pro výskyt rázu po pauze);
 - uvnitř slov mezi vokály, např. у Иры (u Iriny);
 - na švu fonetických slov mezi vokály; např. Она очень хороша (je velmi hodná);

⁶¹ Кривнова, 2003, str. 73

⁶² Добродомов, 2002.

⁶³ Щербакowa, 2006

⁶⁴ Rusky: неприкрытый слог

b) mezi konsonanty a následujícími vokály

- uvnitř fonetických slov, na švu morfémů, např. *подарочный* (dárkový) nebo *под?арочный* (ten, který je pod obloukem, arkádou) aj.

- na švu slov; po předložce – *письмо от Ани* x *письмо о Тане* (dopis od Anny x dopis o Táně)

2. V citoslovcích

Důležité však je, že v těchto pozicích se ráz objevuje nejčastěji při potřebě rozlišení významu. Nebo také v současné fonetice najdeme, že v ruštině se používá glotalizačních jevů pro zesílení významu nebo při zdůraznění jednotlivých slov.⁶⁵

V naší práci se zabýváme rázem po neslabičné předložce. V ruštině je realizace rázu po předložce těsně spojena s problémem delimitace fonetických slov – homonym, z nichž jedno je jediným slovem a druhé je spojením předložky a samostatného slova začínajícího na vokál. Už bylo zmíněno, že řada autorů se této otázce věnovala (viz výš). Všichni konstatovali, že v ruštině existuje určitý zajímavý jev a vysvětlovali ho každý svým způsobem. Například Trubecký sice vysvětluje rozdíly ve výslovnosti, ale nemluví o tom, čím jsou dány.

4.3 Podmínky vzniku rázu v řeči a faktory, jež to ovlivňují

Všechny studie se shodují na tom, že existují určité podmínky pro vznik rázu v řeči.

První z faktorů, který musíme vzít v úvahu, je spojitost mezi přítomností rázu a pauzy. Realizace pauzy je v řeči nutná zejména z fyziologického hlediska (dýchání). V praktické části tomu věnujeme určitou pozornost. Také je zřejmé, že možný vznik rázu v řeči je podmíněn určitou kombinací segmentů. Během naší analýzy se soustředujeme i na tento aspekt (viz opět praktická část).

Existují také faktory, které mohou ovlivnit četnost výskytů rázu. Například Krivnova odhalila souvislost mezi četností užití rázu a trváním již zmíněné pauzy. Čím delší je pauza, tím méně se vyskytuje ráz. Výzkumy Ščerbakové ukázaly, že ráz se vyskytuje řidčeji po nádechu. Pravděpodobnost výskytu rázu je vyšší v situaci, kdy slabika (ve které je vokál, jež nás zajímá) je přízvučná. Další aspekty jako například potřebné rozlišení významu, intonace, pohlaví aj. hrají určitou roli, nesmíme ovšem zapomínat, že kromě výše zmíněných podmínek ovlivňuje použití rázu takový faktor jako individuální výslovnostní návyky mluvčích.

⁶⁵ Кривнова, 2002, str. 184

5. Pilotní studie

V roce 2013–2014 byla provedena pilotní studie⁶⁶. Výzkumným materiálem byly nahrávky krátkého čteného textu (40 slov, 76 slabik), který obsahoval 14 potenciálních pozic pro výskyt rázu před vokálem. Základem byla poslechová analýza. Výzkum byl proveden na malé skupině vybraných studentů s mateřštinou ruštinou, kteří se učili česky teprve 2 měsíce, tedy úplných začátečníků.

Ukázalo se, že z pohledu individuálních mluvčích se výskyt rázu pohybuje od 25,0 % do 72,7 %. Z hlediska pohlaví se rozdíl mezi skupinami neprokázal. Užití rázu bylo silně ovlivněno hláskovým okolím, postavením v rámci vyšší prozodické jednotky (promluvového úseku) a typem morfologického předělu.

Výzkum byl poté ve spolupráci s vedoucí DP rozšířen o rodilé mluvčí jako srovnávací skupinou. Výsledky byly prezentovány na konferenci Czech-German Workshop (2014) a v současné době probíhá recenzní řízení studie Veroňková – Tolkunova: Vowel-related glottalization in Czech read speech: Russian vs. native speakers.

Díky této studii se ukázalo jako vhodné a užitečné věnovat zvláštní pozornost rázu po neslabičné předložce.

5.1 Pracovní materiál

Pro následující práci byl připraven text, který dobře pokrývá zkoumaný jev a umožňuje podívat se na výskyt rázu po neslabičné předložce z různých hledisek (podrobněji dál). Snahou bylo sestavit text takovým způsobem, aby respondenti předem neodhalili, který jev se sleduje. Jako vhodné řešení se jevil souvislý příběh. Východiskem byl soubor konkrétních spojení neslabičné předložky a následujícího slova. Celkově jsou v češtině 4 neslabičné předložky, z nichž se každá pojí s určitým pádem.

⁶⁶ „Poslechová analýza výslovnosti rázu. Na materiálu nahrávek mluvčích s mateřštinou ruštinou“.

Předložka	Pád, se kterým se pojí
K	Dativ
S	Instrumentál
V	Lokál
Z	Genetiv

Tab.1 Neslabičné předložky a pády, které vyžadují.

V textu jsou rovnoměrně otestovány všechny předložky (viz tabulka č. 2).

Podstatným parametrem pro kombinace s předložkou je kvalita následujícího vokálu. Bylo rozhodnuto otestovat z hlediska kvality všechny typy vokálů. Kromě kvality je pro češtinu velmi důležitá i kvantita samohlásek. Na začátku slova (tj. v pozici, která nás zajímá) se z dlouhých jednoduchých samohlásek vyskytuje běžně pouze [u:]. Kromě jednoduchých samohlásek má spisovná čeština ještě tři diftongy. Ve výsledném textu se tedy každá předložka pojila s 8 vokály. Jednalo se o jednoduché krátké [a, e, i, o, u], dlouhé [u:] a diftongy ou, au, eu. (Diftong ou byl vyloučen, neboť se ve spisovné slovní zásobě vyskytuje zřídka vyskytuje na začátku slova).

Pro výběr slov po předložce bylo v úvahu vzato několik dalších aspektů. Důležitým kritériem byla celková vyváženost tohoto souboru a jeho rozsah:

- **Vliv ruštiny jako mateřského jazyka. Slovní zásoba, slovní přízvuk a jeho pozice** nepochybně hrají důležitou roli.

Na každé spojení prepozice + vokál byla vymyšlena dvě spojení: první je vždy slovo odlišné v obou jazycích, tzn. v češtině se řekne jinak než v ruštině (př.: *občan* – *гражданин*, *aktovka* – *портфель* atd.), druhé je naopak slovo, které je stejné v češtině a v mateřštině respondentů (*infarkt* – *инфаркт*, *advokát* – *адвокат* atd). Pochopitelně u některých případů (např. u slov začínajících diftongem nebo apelativa) není jednoduché rozhodnout, zda se jedná o slovo podobné nebo odlišné.

Kromě toho byl v kombinaci s vokálem o- byl vytvořen třetí typ spojení, aby bylo možné sledovat případnou redukci či vliv místa přízvuku.

První je opět slovo, které se řekne v češtině a ruštině jinak, avšak slovo druhé a třetí berou ohled na přízvuk v ruštině: tedy druhé slovo, je slovo, které také existuje v ruštině, ale přízvuk je na jiné slabice než první. Třetí spojení má přízvuk na první slabice, tedy na vokálu, který nás bude zajímat (tedy zde -O-). (Rozdíl: *oběd* – *oBEð* , ale *obuv* – *Obyb* aj.).⁶⁷

- **Slovo plnovýznamové vs. gramatické.** Některé studie sledují, zda výskyt rázu ovlivňuje to, zda jde o slovo významové nebo gramatické (Bartůňková DP). Po předložce obvykle následuje jméno, slovo gramatické by se do kombinací dávalo obtížněji. Závěr: byla použita slova **plnovýznamová**.

- **Slovní druh.** Jak již bylo zmíněno výš, po předložce nejčastěji následuje jméno, připadají tedy v úvahu substantiva, adjektiva, pronomina. Dle frekvenčního slovníku⁶⁸ se substantiva vyskytují častěji než adjektiva nebo zájmena. Po otestování kombinací prepozice + substantivum bude možné se v pokračování výzkumu zaměřit na další slovní druhy. Závěr: byla testována spojení se **substantivem**. (Výjimečně se objevila kombinace s adjektivem – *s ostrým*).

- **Vlastní jména.** Zvláštní skupinu v této práci tvoří propria, neboť i tento faktor by mohl užití rázu ovlivnit. Z frekvenčního slovníku (oddíl věnovaný frekvencí vlastních jmen) byla vybrána slova taková, která by odpovídala našim kritériím, a zároveň která by nebyla nijak zvlášť nápadná a se kterými by se student mohl setkat při běžné komunikaci v češtině. Závěr: propria byla zařazena do pracovního materiálu, ovšem jen okrajově. Pro lepší srovnání se propria zkoumají v kombinaci se stejnou předložkou (s předložkou Z). Všechna jména jsou místní.

- **Počet slabik.** Otázka počtu slabik by mohla hrát velkou roli (zejména kvůli slovnímu přízvuku a jeho posunu). Proto byla tomuto aspektu byla věnována zvláštní pozornost.

Jednoslabičné slovo se v pádě stává dvojslabičným – *úl* – *v úlu*, proto se v běžném textu spojení neslabičná předložka + jednoslabičné slovo prakticky nevyskytuje (v úvahu by možná připadaly jen knižní tvary). Jednoslabičná slova tedy nebudou testována. Základem jsou slova **dvojslabičná a trojslabičná**.

Co se týká **čtyřslabičných** slov, autorka si je vědoma toho, že jejich použití může vést k dalším problémům, jako jsou: obtížnější slovní zásoba, kvantita vokálů v dalších slabikách aj. Pokládá ovšem za vhodné testovat i čtyřslabičná slova.

⁶⁷ Velkým písmem je označen slovní přízvuk.

⁶⁸ Frekvenční slovník mluvené češtiny (2007)

Závěr: v pracovním materiálu jsou slova vyvážena dle počtu slabik. Počet kombinací je: dvojslabičná slova – 18, trojslabičná – 23, čtyřslabičná – 18, celkově 59 kombinací.

– **Opakování jevu.** Je dobré, když je k dispozici opakování jevů, výskyty se mohou lišit v některém z aspektů. Pochopitelně testovat tatáž substantiva se všemi 4 předložkami není vhodné (respondentovi by to mohlo být nápadné), ovšem jedno slovo („auto“) se v textu skutečně pojí se všemi předložkami a některá další slova se objeví 2x (např. v souvislosti s aspektem znělá x neznělá předložka).

– **Znělá x neznělá předložka.** Jak bylo zmíněno v předchozím odstavci – realizace toho či onoho slova se může lišit v některém z aspektů, proto byla pro tuto práci některá slova použita 2x (př. *k expedici* x *z expedice*, *s ulicí* x *v ulici*, *k úterý* x *v úterý*). Dilleyová s odvoláváním na Pierrehumbertovou upozorňuje, že znělost x neznělost je kritérium, které může míru výskytu rázu ovlivnit (Dilley, Shattuck-Hufnagel, 1996).

Při vytváření pracovního materiálu bylo do textu zabudováno i několik kombinací s jednoslabičnou předložkou končící na souhlásku (př. *bez emocí*, *pod okénko*), které však nejsou v této práci předmětem analýzy.

S přihlédnutím ke všem aspektům byl vytvořen soubor vhodných kombinací neslabičné předložky a podstatného jména.

Níže uvádíme tabulku s kombinacemi.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1			A	E	I	O	U	Ú	DIFT.
2									
3		jen v čj.	k albu	k expedici	k instituci	k občanum	k umělci	k úterý	k autu
4	K	v rj. analogické	k advokátům	k expertům	k inspektorům	k oknu	k uchu	k ústům	
5		*				k očím			
6		jen v čj.	s aktovkou	s elánem	s inkoustem	s obličejem	s umělcem	s úrazem	s autem
7	S	v rj. analogické	s advokátem	s energií	s ironií - s iluzí	s obědem	s ulicí	s údivem	s eury
8		*				s ostrým			
9		jen v čj.	v alobalu	v exilu	v inzerátech	v obleku	v umyvadle	v úterý	
10	V	v rj. analogické	v archivu	v estetice	v informacích	v osobě	v ulici	v ústech	v eurech
11		*				v obuvi			v autě
12		jen v čj.	z alba	z expedice	z inzerátu	z Ostravy	z ubytovny	z únavy	
13	Z	v rj. analogické	z Ameriky	z Evropy	z informací	z okna	z ucha	z Ústí	z auta
14		*				z očí			

Tab. 2 Tabulka s vhodnými kombinacemi neslabičné předložky a podstatného jména, které budou zkoumány.

Následně byl sestaven čtený text určený pro nahrávání, který zahrnuje 59 kombinací po neslabičné předložce. Sestavení nebylo jednoduché. Byla potřeba, aby text dobře plynul a aby dané kombinace byly ve vhodném kontextu. Níže je pro představu ukázka textu⁶⁹:

Pavel dnes pracuje s elánem. V osobě z vedlejší kanceláře vidí svou spřízněnou duši. Má totiž pootevřené dveře, takže může sledovat Janu, asistentku s ostrým nosem a velkýma očima. Ta sedí a s inkoustem v ruce opravuje chyby v informacích. Začala s energií, teď se jí ale z únavy zavírají oči a čas od času směřuje pohled k oknu své dusné kanceláře, kde v umyvadle znovu neteče voda a v archivu se stále něco ztrácí. V myšlenkách už je doma se svým manželem, s umělcem, který byl dlouho v exilu, a proto spolu nemohli žít.

5.2 Respondenti

Skupinu mluvčích pro následující práci tvořili studenti z programu Uniprep⁷⁰. Jedná se o jazykový program v Praze, kam přijíždí ruský mluvící studenti z Ruska a bývalých zemí Sovětského svazu. Ti jedou do Prahy, aby se naučili česky a mohli studovat na české vysoké škole. Výuka češtiny probíhá každý den v rozsahu 3 hodin (1 hodina = 90 minut). Studenti jsou 2 typů: první jsou po ukončení střední školy (17–19 let), druzí již po ukončení univerzity (20 a víc let). Našeho výzkumu se zúčastnili mladší studenti. Bylo nahráno 13 studentů s mateřštinou ruštinou⁷¹, z toho bylo 5 chlapů a 8 dívek ve věku 17–19 let, kteří se učili česky 1 akademický rok, tzn. okolo 9 měsíců. Někteří z nich začali studovat češtinu dříve (viz tabulka níže).

(Všichni studenti souhlasili s tím, že budou nahrávání, jejich jména však nebudou zveřejněna.)

⁶⁹ Celý text je k dispozici v příloze

⁷⁰ Uniprep – University Preparation Program <https://www.uniprep.cz/>

⁷¹ Jeden student je z Kazachstánu, ovšem ruštinu pokládá za svůj druhý mateřský jazyk

Označení	Pohlaví	Věk	Studium češtiny před příjezdem do ČR
M1	M	17 let	Ne
M2	M	17 let	Ano, rok samostatně, tzn. bez učitelů
M3	M	18 let	Ne
M4	M	18 let	Ano, cca půl roku
M5	M	19 let	Ne
F1	F	18 let	Ne
F2	F	18 let	Ano, 2 měsíce
F3	F	18 let	Ne
F4	F	18 let	Ne
F5	F	19 let	Ne
F6	F	19 let	Ne
F7	F	19 let	Ne
F8	F	19 let	Ano, 3 měsíce

Tab.3 Údaje o respondentech.

5.3 Nahrávací technika a metody sběru dat

Nahrávání probíhalo v nahrávacím studiu Fonetického ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v květnu 2014. Nahrávky byly pořízeny na kondenzátorový mikrofon AKG C4500 B-BC při vzorkovací frekvenci 32 kHz a 32 bitovém rozlišení. Do nahrávajícího studia byla vždy pozvána 1 osoba, která do mikrofonu četla text (viz 5.1). Ostatní byli ve vedlejší místnosti, tak aby se nemohli s nahrávajícím vzájemně slyšet. Materiál připravený pro výzkum studenti předem neznali. Před vlastním nahráváním měli respondenti dostatek času, aby se s textem seznámili (např. si nechávali vysvětlit neznámá slova), ale zároveň aby se nemohli zamýšlet nad tím, který jev je sledován.

Dále byla každá nahrávka uložena, přejmenována, očištěna od rušivých zvuků na začátku a na konci nahrávky. Byla vytvořena vzorová verze textgridu pro lepší orientaci v rámci nahrávky (viz také dále).

Po označování částí nahrávek odpovídajících zhruba odstavcům a opakovaném přeposlechu byla vyloučena 1 nahrávka z toho důvodu, že mluvčí nevyslovil přesně to, co bylo psáno v textu, a to víc než v 50 % kombinací (jednalo se o mluvčí F7). Tato nahrávka byla vyloučena ještě před

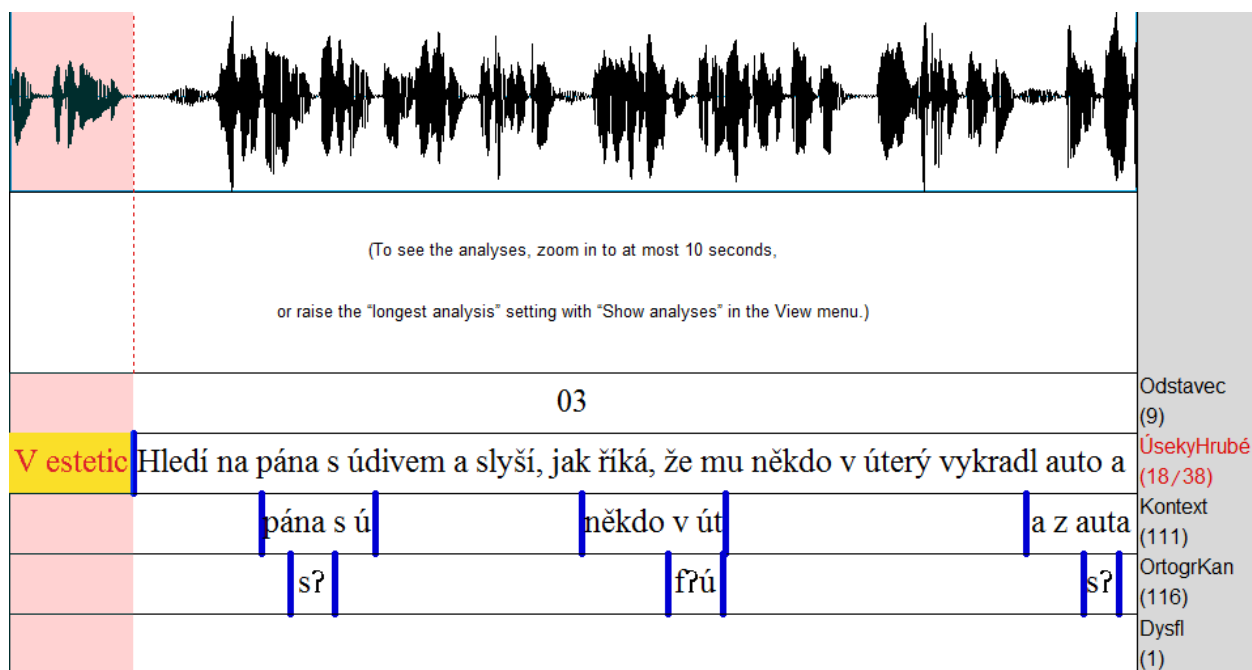
samotnou analýzou. K dispozici tedy bylo 12 mluvčích, jejichž nahrávky byly vhodné pro další analýzu.

Celkově jsme měli před vyloučením 767⁷² kombinací s neslabičnou předložkou. Po vyloučení jednoho mluvčího bylo v další fázi podrobeno analýze 708 výskytů (12 mluvčích x 59 položek s neslabičnou předložkou v textu).

5.4 Analýza dat

Po tomto základním přeposlechnutí nahrávek bylo přistoupeno k podrobnějšímu zkoumání.

Ke zpracování nahrávek bylo využito programu Praat⁷³. K nahrávkám byly pomocí tohoto programu vytvořeny několik vrstev. V první vrstvě s názvem „odstavec“ byla provedena segmentace na odstavce (celkově 7). Pro lepší orientaci byla vytvořena druhá vrstva „hrubé úseky“. Další vrstva obsahovala kontext výskytu (nejčastěji slovo před zkoumanou kombinací a následně výskyt samotný). Ortoepická výslovnost cílového výskytu byla označena v další vrstvě. Případná dysfluence byla zapsána ve vrstvě „dysfl“ (pro přehlednost obrázek níže).

Obr. 4 Ukázka práce s nahrávkou v programu Praat.

Bylo potřeba převést materiál do podoby, s jejíž pomocí bychom mohli vyvodit závěry. Proto byly získané výsledky zpracovávány a zaznamenávány do tabulek, a to podle sledovaných kritérií (viz 5.1).

⁷² 13 (mluvčích) x 59 (výskytů na 1 text) = 767

⁷³ Boesma, Weenink, 2005: *Praat: doing phonetics by computer* (Version 5.3.64). Retrieved from <http://www.praat.org>.

Abychom mohli tvrdit, že údaje, které jsme získali, nejsou náhodné, našli jsme vhodnou statistickou metodu. Pro naši práci jsme vybrali takovou, která: „[by se] neopírala [...] o aritmetický průměr hodnot a rozptyl“⁷⁴, tedy která by byla neparametrickým testem. Základní metodou pro testování našich hypotéz byl test chí-kvadrát.

Chí-kvadrát je statistická metoda, která se používá právě pro tyto účely – tedy „pro testování rozdílů mezi četnostmi výskytu v určitých kategoriích“⁷⁵. Pro výpočet jeho hodnoty se používá vzorec:

$$\chi^2 = \sum \frac{(n_{poz} - n_{oč})^2}{n_{oč}}$$

Obr. 5 Vzorec pro výpočet hodnoty χ^2

Postupně jsme statisticky ověřovali hypotézy, přičemž hypotéza nulová vždy předpokládala, že rozdíl mezi oběma skupinami je čistě náhodný. Oproti ní pak byla postavena hypotéza pracovní. Pokud se pracovní hypotéza potvrdila, znamenalo to, že mezi danými kategoriemi existuje určitý vztah. Výsledky jsou s Yatesovou korekcí, která minimalizuje riziko chyby prvního druhu, tj. chyby, jež spočívá v neoprávněném zamítnutí nulové hypotézy.

Podíváme-li se na vzorec pro výpočet, uvědomíme si, že pro chí-kvadrát je nezbytné znát nejen reálné hodnoty (n_{poz} – četnost pozorovaná), ale také stanovit hodnoty očekávané ($n_{oč}$ – četnost očekávaná). V našem výzkumu jsme předpokládali, že příslušné testované možnosti se vyskytují se stejnou pravděpodobností (tj. například, že ráz po předložce V je stejně pravděpodobný jako po S/Z/K). Pro výpočet testu chí-kvadrát bylo využito programu na webových stránkách *Calculation for the Chi-square test*⁷⁷, kde bylo potřeba zadat údaje z našich tabulek. Program poté sám doplnil konkrétní hodnoty očekávaných četností a vypočítal hodnotu chí-kvadrát, počet stupňů volnosti (*V úlohách tohoto typu je počet stupňů volnosti dán výrazem $k - 1$, kde k je počet sledovaných kategorií. Zde sledujeme čtyři kadence, tudíž pracujeme se třemi stupni volnosti*)⁷⁸, či zda zůstává pouhou náhodou) a také hodnotu pravděpodobnosti.

⁷⁴ Volín, 2007

⁷⁵ Volín, 2007

⁷⁷ ©2010-2015, Kristopher J. Preacher <http://www.quantpsy.org/chisq/chisq.htm>

⁷⁸ Volín, 2007

Jestli budeme čerpat z knihy *Statistické metody ve fonetickém výzkumu*⁷⁹, pravděpodobnost ukazuje, jaké existuje riziko, že zjištěná vlastnost (výsledek) je pouhou vlastností našeho vzorku a nezrcadlí tedy nějakou obecnou vlastnost. „*Je-li hodnota pravděpodobnosti nižší než 0,05 (což je 5 %), hovoříme o významném výsledku, je-li nižší než 0,001 (0,1 %), hovoříme o výsledku vysoce významném*“. Volín také uvádí, že v humanitních vědách se dá hodnota pravděpodobnosti mezi 0,05 a 0,08 (5–8 %) brát jako okrajově významný výsledek.

Pro náš výzkum bude tedy hodnota 0,05 (5 %) jakýmsi mezníkem, či lépe řečeno měřítkem, podle kterého budeme určovat, jak dalece bude možno naše výsledky zobecnit, či nikoli.

Každá z nahrávek byla opakovatelně přeposlechnuta a na základě poslechové analýzy bylo rozhodnuto o přítomnosti či nepřítomnosti rázu v sledované kombinaci. Základním hlediskem byl percepční dojem posluchače. Za realizaci rázu byla považována jak kanonická hlasivková explozíva, tak třepená fonace, při analýze a zpracování výsledků však nebyly rozlišovány a tvořily jednu skupinu.

Akustické zobrazení (oscilogram a spektrogram) sloužilo jako kontrola, zejména ve sporných případech.

Kromě vlastní přítomnosti rázu byly v cílové kombinaci dále systematicky sledovány:

- znělost předložky;

Zde se objevily diskutabilní momenty, kde znělost nebyla zcela jednoznačná. Proto bylo nutné zaznamenávat částečnou ztrátu znělosti nebo její nabývání.

- kvantita iniciálního vokálu;

U některých vokálů docházelo k celé či částečné změně kvantity vokálu.

- pozice slovního přízvuku;

Tento aspekt byl zaznamenáván u každé kombinace, ale zpracován pouze u slov začínajících vokálem o-, z důvodu možné redukce u ruských mluvčích.

- Postupně se ukázalo, že je vhodné si všímat také pauzy,

která, byť nezvyklá mezi neslabičnou předložkou a následujícím slovem, se občas objevovala a mohla ráz ovlivnit.

⁷⁹ Volín, 2007

- Neplynulosti, přechyby;

Pochopitelně se u skupiny nerodilých mluvčích dalo očekávat, že i v čteném textu se objeví určité neplynulosti.

Výběrově byly zaznamenány i jiné typy odchylek, zejména ty výraznější (např. v kvalitě vokálů).

V průběhu analýzy se ukázalo, že je vhodné sledovat podrobněji shodu s ortoepií, čili podívat se nejen na pouhou přítomnost rázu, ale zaznamenávat také realizaci kombinace jako celku. Pro představu tabulka 4 níže.

Také byl zkoumán vliv pohlaví mluvčího na užití rázu.

Percepční analýzu provedla nejdříve sama autorka práce a poté vedoucí práce jako rodilá mluvčí.

Výsledky byly postupně zaznamenávány do tabulek Exel. Ukázka pracovní podoby tabulky níže.

Pořadí dle abecedy	Klíčové slovo	Pořadí v textu	V textu	Kanoničtá výslovnost	Předložka	Vokály	Č x Č = R	Počet slabik	apetativa x propria	Sloupec	Ráz	Pauza	Znělost
16	expedice	1	z expedice	[s ?ekspeðice]	z	e	Č	4	p		A	P0	SZ
14	Evropa	2	z Evropy	[s ?evropi]	z	e	Č = R	3	A		A	P0	SZ
5	Amerika	3	z Ameriky	[s ?ameriki]	z	a	Č = R	4	A		N	P0	Z12
35	ubytovna	4	z ubytovny	[s ?ubito(v)ni]	z	u	Č	4	p		A	P0	SZ
38	ulice	5	v ulici	[f ?ulici]	v	u	Č = R	3	p		A	P0	NV
27	oblek	6	v obleku	[f ?obleku]	v	o	Č	3	p		A	P0	NV
2	aktovka	7	s aktovkou	[s ?aktovkou]	s	a	Č	3	p		A	P0	SS

Tab. 4 Tabulka Exel pro zaznamenání výsledků

6. Výsledky

6.1 Základní soubor

Při jakékoliv analýze nebo experimentu nelze odvrátit určité odchylky. Jak už bylo uvedeno výše, původně bylo nahráno 13 studentů s mateřštinou ruštinou a poté byla provedena základní editace. Jedna nahrávka byla vyloučena ještě před analýzou. Při podrobném poslechu byla v další fázi vyloučena ještě jedna nahrávka, vzhledem k tomu, že mluvčí ve své realizaci vícekrát zaměnil předložku za jinou či ji vůbec nerealizoval a dále jeho projev obsahoval větší množství neplynulostí (smích, kašel).

Konečný soubor tedy tvořily nahrávky 11 projevů, z nichž každý obsahoval 59 cílových výskytů, dohromady 649 výskytů.

$$59 \text{ (výskytů)} \times 11 \text{ (mluvčích)} = 649 \text{ (celkově výskytů pro analýzu)}.$$

Při zpracování materiálu bylo třeba rovněž vyřešit následující situace. I u mluvčích, jejichž nahrávky byly vhodné k analýze, se objevily momenty, kdy bylo potřeba rozhodnout, zda určitý výskyt zahrnout do dalšího zpracování, či nikoli. V případě dysfluencí a neřečových zvuků (hlasité polknutí, kašel apod.) bylo pro „čistotu“ analýzy a možného vlivu těchto dysfluencí na realizaci rázu rozhodnuto, že výskyt bude z další analýzy vyloučen. Pro zpracování výsledků byly tedy použity pouze realizace plynulé, bez jakéhokoli dalšího rušivého zvuku.

Dále tabulka ukazuje výchozí počet výskytů, počet vyloučených realizací a konečný počet výskytů, s nimiž se dál pracovalo:

	M1	M2	M3	M4	M5	F1	F2	F3	F4	F5	F6	sum
součet	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59	649
vyloučeno	6	12	8	5	3	3	8	7	6	3	6	67
počet pro analýzu	53	47	51	54	56	56	51	52	53	56	53	582

Tab.5 Počet výskytů

Počet vyloučených výskytů na jednoho mluvčího se pohyboval od 3–12 z 59, což činí v průměru 6,1 vyloučení na jeden projev.

Na některé zajímavé případy týkající se vyloučených vzorků upozorňujeme při prezentaci výsledků.

Po vyloučení všech diskutabilních a nejednoznačných momentů jsme v naší práci analyzovali 582 výskyty.

6.2 Globální údaje

6.2.1 Souhrnné údaje

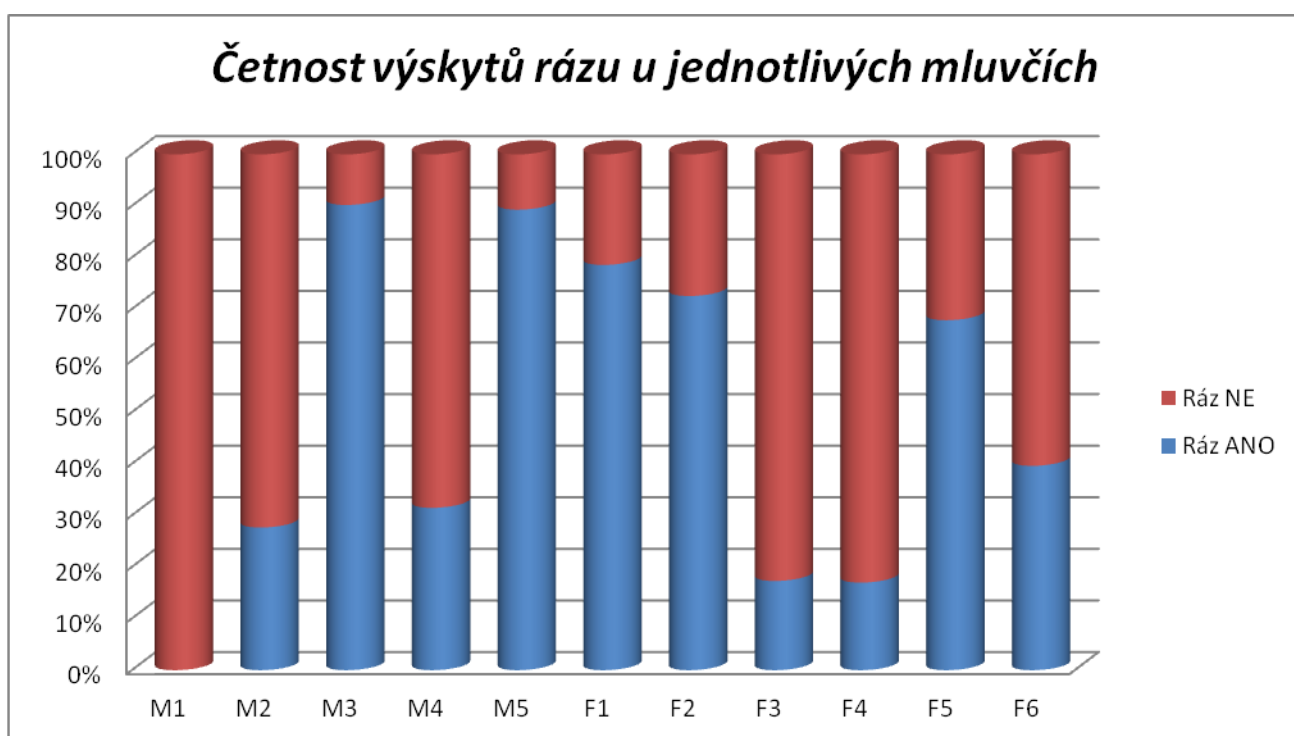
Zjišťovali jsme na začátku všechny výskyty rázu bez ohledu na realizaci okolí, tj. bez ohledu na to, jak byla realizována předložka z hlediska znělosti. To znamená, že údaje, které uvedeme níže v tabulce, nevypovídají o tom, zda výslovnost kombinace jako celku byla kanonická, pouze prezentuje, kolikrát bylo užito rázu, a to v absolutních hodnotách:⁸⁰:

	M1	M2	M3	M4	M5	F1	F2	F3	F4	F5	F6	Σ
A	0	13	46	17	50	44	37	9	9	38	21	284
N	53	34	5	37	6	12	14	43	44	18	32	298
Počet výskytů	53	47	51	54	56	56	51	52	53	56	53	582

Tab.6 Četnost výskytů rázu.

Jak můžeme vidět, ruští mluvčí v češtině užívají ráz v různé míře. Frekvence prosté realizace rázu se pohybuje od 0 % do 89 %. V průměru na jednoho mluvčího se jedná o 26 realizací, což je 44 %.

Graf přináší tytéž údaje z tabulky převedené na procenta (zohledňuje tedy u příslušného mluvčího poměr výskytů s rázem a bez rázu):

Graf.1 – Míra výskytu rázu u jednotlivých mluvčích.

⁸⁰ Výsvětlení: počet výsledků – po odečtení vyloučených výskytů, tedy reálný počet, A – ráz ANO, N – ráz NE

6.2.2 Údaje dle pohlaví

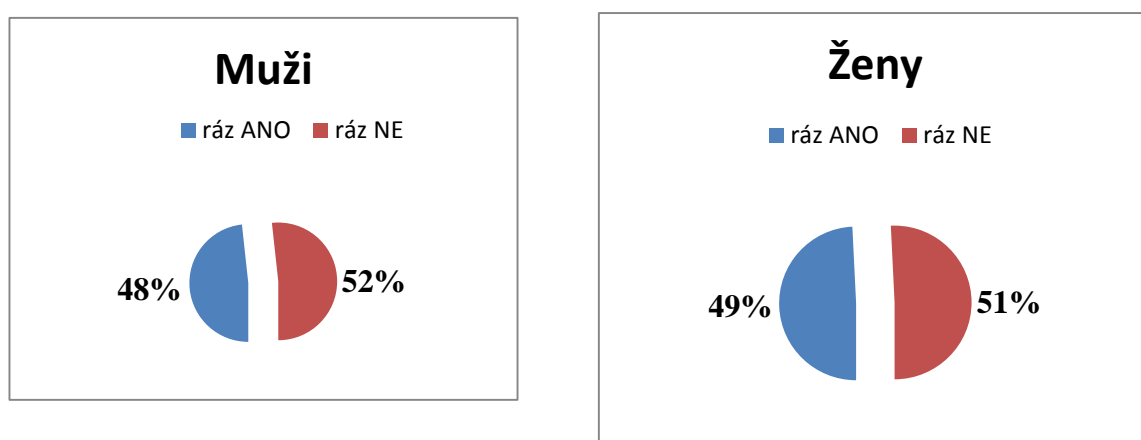
První otázka se týkala četností případů s použitím rázu u skupiny mužů a u skupiny žen. Byly formulovány následující hypotézy:

H0 – mezi pohlavím a přítomností rázu není souvislost, užití u mužů a žen je náhodné.

H1 – U použití a nepoužití rázu vzhledem k pohlaví je rozdíl.

H1 – Mluvčí mužského/ženského pohlaví tíhnou k tomu, aby ráz používali častěji než ženy/muži.

Na začátku pro přehlednost uvedeme údaje převedené na procenta.

Graf. 2 a 3 – Realizace rázu vzhledem k pohlaví.

Vidíme, že muži užívají ráz v rozmezí 0 – 90 %, průměrně ve 48 %. U žen je rozmezí 17 – 79 %, průměr činí 49 %. Zda můžeme tento rozdíl považovat za významný (s ohledem na velikost vzorku), jsme otestovali pomocí chí-kvadrátu (viz 5.5). Tabulka níž je kontingenční tabulkou⁸¹ ke zkoumané situaci.

	Ráz ANO	Ráz NE	Σ
Muži	126	135	261
Ženy	158	163	321
Σ	284	298	582

Tab.6 Pozorované četnosti výskytu rázu s ohledem na pohlaví.

Ukázalo se, že zjištěný rozdíl není dostatečný, abychom mohli nulovou hypotézu zamítnout:

⁸¹ Kontingenční tabulka popisuje zkoumanou situaci spojením dvou hledisek (Volín, 2007)

χ^2	0,051
Stupeň volnosti	1
Yates	0.021
P-hodnota	0.885

Tab.7 Hodnoty chí-kvadrát pro každou ze skupin mluvčích z hlediska pohlaví.

$p > 0,05$, z toho plyne, že (ne)přítomnost glotalizace ve sledovaném kontextu nemá souvislost s pohlavím. Objevuje se stejně často u skupiny mužů a u skupiny žen. V rámci této skupiny nulová hypotéza tedy platí.

6.3 Výsledky dle sledovaných parametrů

Nyní budou předvedeny výsledky dle aspektů, které by podle předem stanovených nulových hypotéz mohly výskyt rázu u ruských mluvčích v češtině ovlivnit:

- Předložka
- Počáteční vokál
- Podobnost slovní zásoby
- Počet slabik
- Apelativa vs. propria

Také byly zkoumány rozdíly mezi výskytem rázu u jednotlivých mluvčích.

6.3.1 Předložka

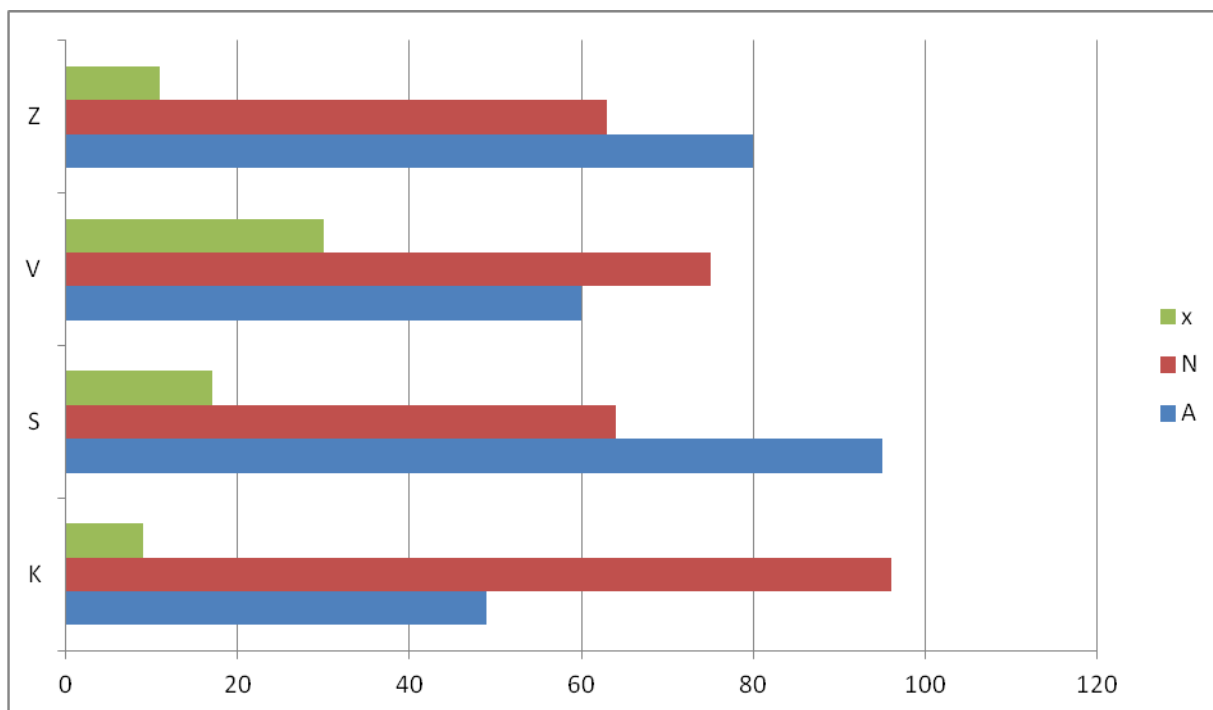
Tématem naší práce je ráz po neslabičné předložce, právě proto jsme jako jeden z prvních analyzovaných aspektů zvolili druh předložky. Realizace či nerealizace glotalizace se může lišit v kombinaci s různými předložkami. Proto byly formulovány následující hypotézy:

H0 – Použití a nepoužití rázu s ohledem na předložku je čistě náhodné, není v tom rozdíl.

H1 – V použití a nepoužití rázu je rozdíl v závislosti na předložce, po níž ráz následuje.

H1 – Mluvčí tíhnou k tomu, aby ráz spíš používali po určité předložce (K/S/V/Z) častěji, než po jiné.

Podíváme-li se na použití rázu po určité předložce, uvidíme, že vyšší procento realizace je u předložek S (53,97 %) a Z (51,92 %) oproti K (31,82 %) a V (36,36 %).

Graf.4 – Realizace rázu po neslabičných předložkách: k, s, v, z.

x – vyloučeno; *A* – ráz ano, *N* – ráz ne.

Neočekávaný rozdíl se objevil mezi vyloučenými výskyty v každé skupině (hovoříme nyní o čtyřech skupinách: K, S, V, Z).

Sk.	Vyloučeno
K	5,84 %
S	9,66 %
V	18,18 %
Z	7,14 %

Tab.8 Počet vyloučených položek s ohledem na předložku.

Zatímco v kombinaci s předložkou K se dopustili mluvčí dysfluence v 5,84 % případů, s předložkou V 18,18 % případů. Tento rozdíl je již spolehlivě statisticky významný: $\chi^2 = 7,348$; $p = 0,012$ (s Yatesovou korekcí).

Podíváme-li se blíže na vyloučené kombinace s předložkou V, zjistíme, že ve velké míře se na tom podílí spojení *v alobalu*, které vyslovilo s dysfluencí osm z jedenácti mluvčích⁸².

Vraťme se však k hypotéze o vlivu předložky. Abychom však mohli tvrdit, že předložky ovlivňují realizaci rázu, otestovali jsme hypotézu H0 (viz výš) pomocí chí-kvadrátu:

⁸² Často bylo vysloveno vytáhl kuře *Z alobalu* místo *V alobalu*

χ^2	17.775
Stupeň volnosti	3
Yates	16.859
P-hodnota	0,0007

Tab.9 Výsledky χ^2 s ohledem na předložku.

$p < 0,05$, což nám ukazuje, že přítomnost rázu ve sledovaném kontextu má určitou souvislost s předložkou, po níž následuje.

Nejdříve bylo rozhodnuto zkombinovat předložky podle znělosti K+S a V+Z a otestovat hypotézy:

H0 – použití a nepoužití rázu se znělými a neznělými předložkami je čistě náhodné, není v tom rozdíl.

H1 – V použití rázu po předložce je rozdíl v závislosti na její (ne)znělosti.

H1 – Mluvníci tíhnou k tomu, aby ráz spíše používali po dvojici K-S nebo V-Z.

Pozorované četnosti u jednotlivých typů jsou (v absolutních hodnotách) uvedeny v tabulce.

	A	N	Σ
Znělá	140	138	278
Neznělá	144	160	304
Σ	184	198	582

Tab.10 Kontingenční tabulka uvádějící četnosti výskytů v souvislosti se znělostí/neznělostí.

χ^2	0,052
Stupeň volnosti	1
Yates	0,407
P-hodnota	0,5

Tab. 11 Výsledky χ^2 testu s ohledem na znělost.

$p > 0,05$, z toho plyne, že (ne)přítomnost glotalizace ve sledovaném kontextu nemá souvislost s přítomností předložky z hlediska znělosti. Objevuje se stejně často u skupiny K-S (neznělých) a V-Z (znělých). V rámci této skupiny nulová hypotéza tedy platí.

Každá předložka, jak již bylo zmíněno výše, má určité procento výskytu rázu (viz tabulka níž).

Předložka	Ráz ANO
K	31,82 %
S	53,97 %
V	36,36 %
Z	51,95 %

Tab.12 Procentuální zastoupení konkrétních realizací rázů pro každou předložku.

Jelikož máme 4 předložky, jevílo se jako vhodné zkontrolovat, zda se na výsledku podílejí všechny předložky ve stejné míře, a to pomocí post-hoc testu⁸³.

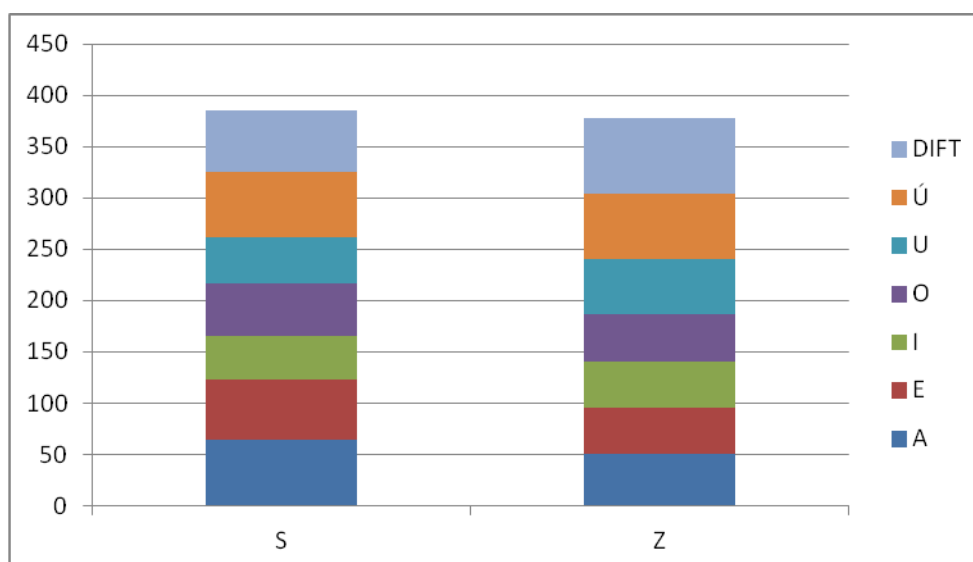
	K vs. S	K vs. V	K vs. Z	S vs. V	S vs. Z	V vs. Z
χ^2	20.493	3.336	14.285	6.86	0.447	3.673
Stupeň volnosti	1	1	1	1	1	1
Yates	19.465	2.903	13.404	6.26	0.305	3.228
P-hodnota	0,00001	0,088	0,0002	0,012	0,580	0,072

Tab. 13 Výsledky χ^2 testů pro kombinací předložek zvlášť.

Pokud porovnáme, jaký podíl je glotalizován po každé předložce, a podíváme se na tabulku výš (s absolutními procenty), uvidíme, že slova následující po K (v porovnání s S nebo Z) skutečně bývají glotalizována v menší míře, ovšem mezi použitím rázu po K nebo V není rozdíl, realizace je náhodná. Naopak slova, která následují po předložce S (v porovnání s K nebo V), mají větší četnost glotalizace. Použití a nepoužití rázu s ohledem na předložky v rámci dvojice V-Z a S-Z je čistě náhodné, není v tom rozdíl.

Poté, co jsme ověřili, že mluvčí mají sklon ráz používat po předložkách S nebo Z spíše než po K nebo V, bylo rozhodnuto se podívat na další aspekt, a to vliv počátečního vokálu z hlediska kvality (u u-ových samohlásek s rozlišením kvantity). Nehledě na to, že rozdíl mezi S a Z není významný, mohly by se objevit vnitřní rozdíly.

⁸³Použití post-hoc testů ilustruje Volín v následujícím příkladu (pro náš případ lze dosadit místo „kadencí“ „předložek“: „Statistickou významnost příspěvku jednotlivých kadencí je možné ověřit mnohonásobným porovnáním četností v testech chí-kvadrát s jedním stupněm volnosti, tedy rozložením problému [...] na několik problémů 2x2“ (Volín, 2007, str. 132)

Graf 5 – Četnost realizací rázu podle samohlásky daného spojení.

Graf uvádí četnost realizací rázu podle samohlásky daného spojení. Na první pohled se může zdát, že počáteční vokál může do jisté míry výskyt rázu ovlivnit (viz graf výš), například je zřejmé, že samohláska Ú nebo diftong převládá v srovnání s, řekneme, O nebo I. Po otestování této teorie pomocí testu chí-kvadrát se však ukázalo, že v rámci každé skupiny je p-hodnota $> 0,05$, tedy zjištěný rozdíl není dostatečně velký, aby bylo možno nulovou hypotézu zamítnout. I když v daném vzorku mluvčí realizují ráz relativně méně před určitými vokály, tento závěr není radno zobecňovat.

6.3.2 Počáteční vokál

Další z aspektů, jež byl vzat v úvahu, byl počáteční vokál. Každá předložka předcházela vždy určitému vokálu : A, E, I, O, U, Ú, diftong (au,eu).

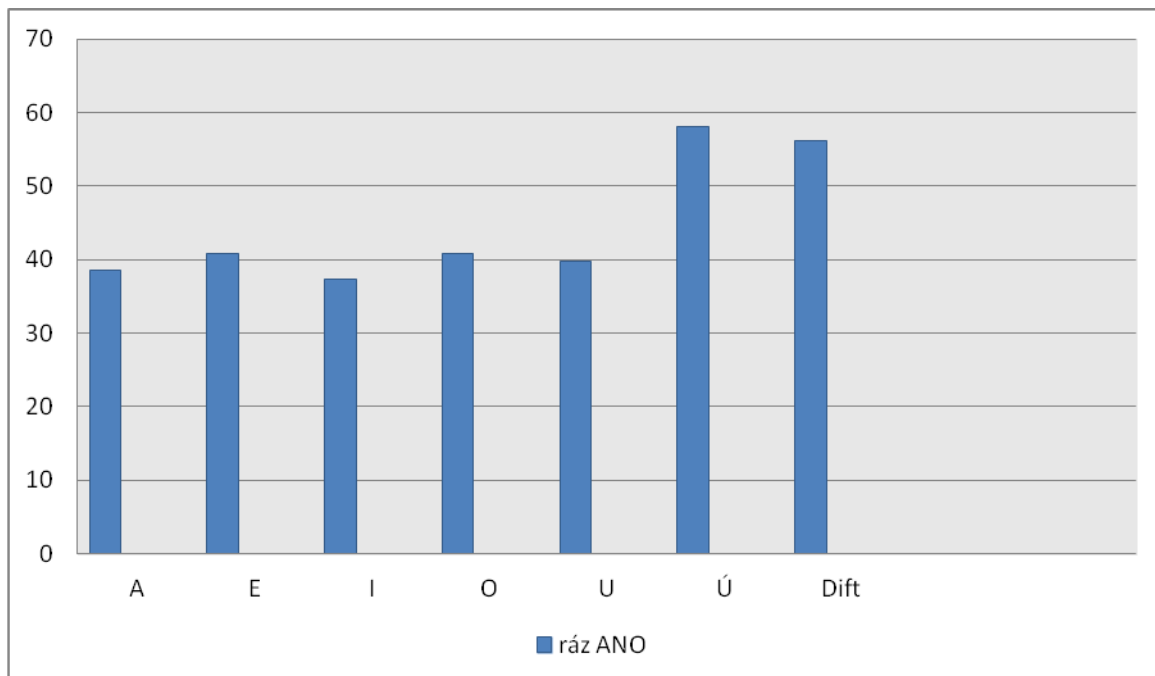
Pokud hovoříme o tomto aspektu, odlišili jsme 7 skupin (diftongy zahrnujeme do jedné skupiny) (viz obr. 6 níž).

A				I				U				DIFT.			
A	34	38,64%		A	37	37,37%		A	35	39,77%		A	37	56,06%	
N	44			N	45			N	47			N	22		
x	10			x	17			x	6			x	7		
Σ	88			Σ	99			Σ	88			Σ	66		
E				O				Ú							
A	36	40,91%		A	54	40,91%		A	51	57,95%					
N	41			N	73			N	26						
x	11			x	5			x	11						
Σ	88			Σ	132			Σ	88						

Obr.6 Procentuální zastoupení realizací rázu pro každý vokál.

Vídíme, že ráz byl nejčastější (57,95 % glotalizovaných položek) před vokálem Ú, následuje diftong (56,06 %). Je také jasně vidět, že výskyt rázu u dalších skupin je o něco menší.

Pro přehlednost se podívejme na rozdíly v užití rázu u ruských studentů s ohledem na vokál, kterým slovo začíná:

Graf 6 – Rozdíly v užití rázu u ruských studentů s ohledem na vokál.

Abychom mohli s určitostí stanovit, že trendy znázorněné v grafech nejsou pouhou vlastností našeho vzorku, ověřili jsme statistickou významnost rozdílu pro počáteční vokál. Nulová hypotéza zde předpokládala, že se tyto skupiny neliší a že ruští studenti ráz užívají stejně často před všemi samohláskami. Pracovní hypotéza pak tvrdila, že se užívání u těchto skupin liší z nenáhodného důvodu. Pro ověření statistické významnosti těchto hodnot jsme opět využili testu chí-kvadrát. Výsledek, k němuž jsme došli, byl následující:

χ^2	18,59
Stupeň volnosti	6
Yates	16.49
P-hodnota	0,011

Tab.14 Hodnoty chí-kvadrát pro každou ze skupin mluvčích z hlediska počátečního vokálu.

Nulová hypotéza tedy může být v tomto případě zamítnuta: preference užití rázu po určitém vokálu není náhodná.

Jelikož máme více vokálů, znovu se jevílo jako vhodné zkontrolovat, zda se na výsledku podílejí všechny ve stejné míře. Celkově bylo postupně provedeno 21 post-hoc testů pro každou dvojici vokálů, výsledky byly následující⁸⁴:

A

	A vs. E	A vs. I	A vs. O	A vs. U	A vs. Ú	A vs. dift
χ^2	0,157	0,038	0,023	0,013	8,022	4,92
Stupeň volnosti	1	1	1	1	1	1
Yates	0,055	0,001	0,879	0,002	7,134	4,184
P-hodnota	0,815	0,975	1	0,964	0,007	0,041

Tab.15 Hodnoty chí-kvadrát pro vokál A vs. jiné vokály.

E

	E vs. I	E vs. O	E vs. U	E vs. Ú	E vs. dift
χ^2	0,043	0,348	0,266	5,944	3,421
Stupeň volnosti	1	1	1	1	1
Yates	0,002	0,198	0,127	5,178	2,81
P-hodnota	0,964	0,656	0,721	0,023	0,094

Tab.16 Hodnoty chí-kvadrát pro vokál E vs. zbývající vokály.

⁸⁴ p-hodnoty, které nám dovolují zamítnout nulovou hypotézu (tedy jsou menší než 0,05, jsme označili tučně s šedým podkladem).

I

	I vs. O	I vs. U	I vs. Ů	I vs. dift
χ^2	0,137	0,099	7,162	4,257
Stupeň volnosti	1	1	1	1
Yates	0,052	0,025	6,333	3,581
P-hodnota	0,819	0,874	0,012	0,058

Tab.17 Hodnoty chí-kvadrát pro vokál I vs. zbývající vokály.

O

	O vs. U	O vs. Ů	O vs. dift
χ^2	0,001	10,792	6,573
Stupeň volnosti	1	1	1
Yates	0,014	9,864	5,79
P-hodnota	0,906	0,002	0,016

Tab.18 Hodnoty chí-kvadrát pro vokál O vs. zbývající vokály.

U

	U vs. Ů	U vs. dift
χ^2	8,869	5,508
Stupeň volnosti	1	1
Yates	7,946	4,736
P-hodnota	0,004	0,029

Tab.19 Hodnoty chí-kvadrát pro vokál U vs. zbývající vokály.

Dle výsledku z každé tabulky vidíme, že mezi vokálem –a a –ú nebo diftongem je významný rozdíl. U vokálů –e a –i je významný rozdíl pouze pokud jde o –ú. U vokálů –o a –u jsou statisticky významné rozdíly pro –ú a diftong.

Lze tedy konstatovat, že Rusové tíhnou spíše k tomu, aby ráz používali před Ú nebo diftongem než před ostatními vokály. Ovšem mezi Ú a diftongem je rozdíl náhodný, což je zkontrolováno pomocí chí-kvadrát testu. Výsledky jsou představeny níže v tabulce.

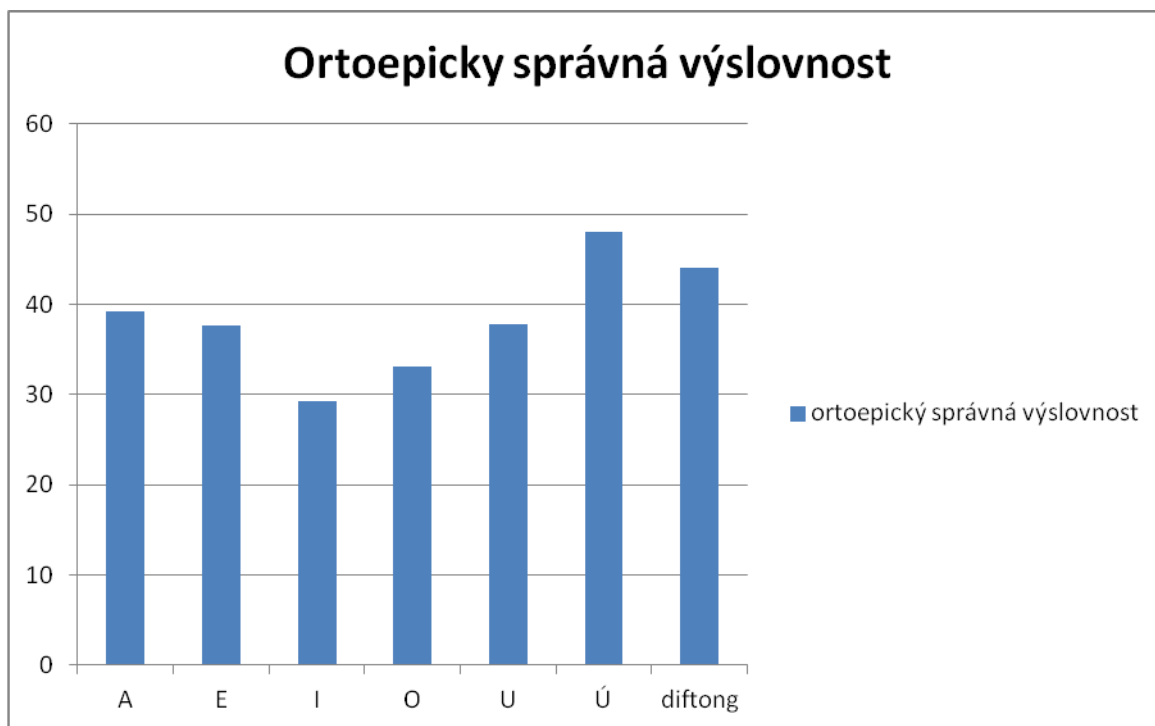
Ú

	Ú vs. dift
χ^2	0,181
Stupeň volnosti	1
Yates	0,06
P-hodnota	0,806

Tab.20 Hodnoty chí-kvadrát pro vokály -ú vs.diftongy.

Tyto výsledky jsou velmi zajímavé, vztahují se však pouze k realizaci rázu. Ovšem kromě glotalizace samotné pro ortoepickou výslovnost je potřeba správně užít předložku. V našich tabulkách jsme zaznamenávali i tento aspekt, který nám umožnil podívat se na vliv vokálu na správnou realizaci předložky a následujícího rázu.

Následující graf, stejně jako minulý, ukazuje také, že ortoepicky správně ruští studenti realizují kombinaci neslabičná předložka + vokál spíše po Ú a diftonzích.

Graf 7 – Ortoepicky správná výslovnost s ohledem na vokál.

Hypotéza, že mluvčí tíhnou k tomu, aby ráz spíše používali před –ú nebo diftongem, může být potvrzena, podíváme-li se na kombinace, v nichž je nejvyšší četnost realizace rázu, tedy takové, kde mluvčí realizují ráz častěji než v ostatních.

Z maximálního počtu 11 mluvčích nejvíce mají 2 kombinace (každá 9 mluvčích), a poté 5 kombinací s výsledkem 8 mluvčích. Počáteční vokál těchto slov můžeme vidět níže v tabulce.

s aktovkou	8
z auta	8
s elánem	8
s eury	9
k úterý	9
s údivem	8
z Ústí	8

Tab.21 Nejpočetnější kombinace.

Dále jsme zkontrolovali pomocí testu chí-kvadrát, zda je významný rozdíl mezi užitím rázu a počátečním vokálem z hlediska nejen rázu, ale ortoepie vůbec. Výsledky byly jiné:

χ^2	6,394
Stupeň volnosti	6
Yates	0,380
P-hodnota	0.473

Tab.22 Hodnoty chí-kvadrát pro vokály z hlediska ortoepie.

Hodnota je vyšší než 0,05, tedy rozdíl mezi vybranými kategoriemi je čistě náhodný z hlediska ortoepické výslovnosti. Mezi užitím rázu a počátečním vokálem není statisticky významný vztah.

6.3.3 Vliv ruštiny, ruský přízvuk a jeho pozice.

V dřívější kapitole jsme mluvili o faktorech, které mohou ovlivnit akcent při akvizici cizího jazyka a mateřský jazyk nepochybně hraje důležitou roli při zkoumání i v našem případě. Abychom mohli zjistit, do jaké míry ruština ovlivňuje výskyt rázu po neslabičné předložce v češtině, na každé spojení prepozice + vokál byla vymyšlena dvě spojení: jedno slovo je odlišné v obou jazycích, druhé je naopak slovo, které je stejné v češtině a v mateřštině studentů.⁸⁵

České lexikum.

Pod pojmem *české lexikum* zde chápeme slova, která se řeknou v ruštině jinak než v češtině, např. *утыувadlo* – *раковина* atd.

Celkově bylo v této skupině 242 výskytů. Bylo vyloučeno 33 položek, což je 13,64 % z celkového počtu. Průměrně byly na jednoho mluvčího vyloučeny 3 výskyty (viz tabulka níž).

	M1	M2	M3	M4	M5	F1	F2	F3	F4	F5	F6	Průměr
Vyloučeno	1	8	3	1	2	1	3	3	6	1	4	3

Tab. 22 Počet vyloučených položek u skupiny „české lexikum“.

Uvnitř této skupiny jsme otestovali hypotézy pomocí chí-kvadrátu. Nejdříve s ohledem na aspekt předložka:

⁸⁵ Jsme si vědomi problémů, které z toho plynou. Co považovat za slovo stejné? Je to velmi vhodná otázka, především u diftongů. (Např. Jsou *euro* a *евро* stejná slova?) Proto v případě diftongu, jsme ho dali do zvláštní skupiny.

H0 – použití a nepoužití rázu s ohledem na předložku je čistě náhodné, není v tom rozdíl.

H1 – V použití a nepoužití rázu je rozdíl v závislosti na předložce, po níž následuje.

H1 – Mluvčí tíhnou k tomu, aby ráz spíše používali po K/S/V/Z, nebo aby ráz spíše nepoužívali po K/S/V/Z.

Po provedení testu se ukázalo, že rozdíl není významný, tedy užití rázu je náhodné.

χ^2	1,927
Stupeň volnosti	3
Yates	1,527
P-hodnota	0.676

Tab.23 Hodnoty chí-kvadrát s ohledem na aspekt „předložka“ uvnitř zkoumané skupiny „české lexikum“.

S ohledem na vokál nulová hypotéza předpokládala, že ruští studenti ráz užívají stejně často před všemi samohláskami. Jak můžeme vidět, jelikož je p-hodnota menší než 0,05, ukázalo se tedy, že rozdíl mezi samohláskami statisticky významný je.

χ^2	10,404
Stupeň volnosti	5
Yates	0,044
P-hodnota	0,049

Tab.24 Hodnoty chí-kvadrát s ohledem na aspekt „počáteční vokál“ uvnitř zkoumané skupiny „české lexikum“.

Postupně jsme statisticky ověřovali hypotézy, přičemž hypotéza nulová vždy předpokládala, že rozdíl mezi oběma skupinami je náhodný. Oproti ní pak byla postavena hypotéza pracovní. Po provedení post-hoc testu se ukázalo, že mluvčí tíhnou k tomu, aby ráz spíše používali před Ú, naopak, před O mluvčí spíše zvolí výslovnost bez rázu. Mezi ostatními vokály rozdíl není statisticky významný.

Slova stejná v češtině a ruštině.

V této skupině je celkový počet výskytů 297. Vyloučili jsme 25 položek, což je 8,42 %. Na první pohled se může zdát, že je to téměř dvakrát menší číslo než v předešlé skupině, ovšem průměrně na jednoho studenta to dělá 2,5 výskytu.

	M1	M2	M3	M4	M5	F1	F2	F3	F4	F5	F6	průměr
Vyloučeno	3	4	3	3	0	2	4	2	0	2	2	2,5

Tab. 25 Počet vyloučených položek uvnitř skupiny „čeština=ruština“.

Po provedení testů uvnitř této skupiny bylo zjištěno, že mluvčí dávají přednost tomu, aby ráz používali po předložce S. A stejně jako ve skupině předtím s ohledem na vokál, mluvčí glotalizují spíše před Ú.

Rozdíly mezi skupinami.

Výsledky představené v předešlé části ukazují u jednotlivých skupin určité odlišnosti. K vyjádření jejich statistické významnosti bylo třeba opět užít χ^2 test. S ohledem na tento aspekt byly formulovány následující hypotézy:

H0 – Použití a nepoužití rázu s ohledem lexikum je čistě náhodné, není v tom rozdíl.

H1 – V použití a nepoužití rázu je rozdíl v závislosti na slovu, před nímž se nachází.

H1 – Mluvčí tíhnou k tomu, aby ráz spíš používali po slovu, jež v češtině a ruštině je stejné/rozdílné.

Pro danou analýzu jsme vyloučili skupinu diftongů, která může dle různých názorů patřit jak k jedné, tak k druhé skupině.

	Čeština = ruština	Čeština \neq ruština
Ráz ANO	110	114
Ráz NE	99	158

Tab.26 Kontingenční tabulka uvádějící četnosti výskytů v souvislosti s lexikem.

V tabulce s výpočty χ^2 testu, vidíme, že hodnota je menší než 0,05.

χ^2	5,458
Stupeň volnosti	1
Yates	0,194
P-hodnota	0,024

Tab. 27 Hodnoty chí-kvadrát s ohledem na aspekt „lexikum“.

Po provedení testu můžeme nulovou hypotézu zamítnout, tedy mezi lexikem a užitím rázu je určitá souvislost.

Kromě toho v kombinacích s vokálem O byl brán ohled na slovní přízvuk v ruském slově (například окно, ale Острый).

Graf níž ukazuje užití rázu s ohledem na přízvuk (přízvuk na první slabice vs. přízvuk na jiné slabice).

Graf 8 – Realizace rázu v kombinacích s vokálem O s ohledem na přízvuk v ruštině.

Zda je tento rozdíl statisticky významný, jsme ověřili pomocí chí-kvadrátu. Výsledek byl následující:

χ^2	0,815
Stupeň volnosti	1
Yates	0,498
P-hodnota	0,480

Tab.28 Hodnoty chí-kvadrátu s ohledem na přízvuk.

P- hodnota je větší než 0,05, z čehož můžeme usoudit, že mezi umístěním přízvuku a použitím rázu není v testovaném vzorku souvislost. Realizace je náhodná.

6.3.4 Počet slabik

Otázka slabik by mohla hrát velkou roli při užití či neužití rázu, proto tomuto aspektu byla věnována zvláštní pozornost.

Kombinace byly rozdělené do 3 skupin: dvoj-, troj- a čtyřslabičná slova. Výsledky byly následující:

	Dvojslabičná slova	Trojslabičná slova	Čtyřslabičná slova
Ráz ANO	100	116	68
Ráz NE	87	116	95
Σ	187	132	163

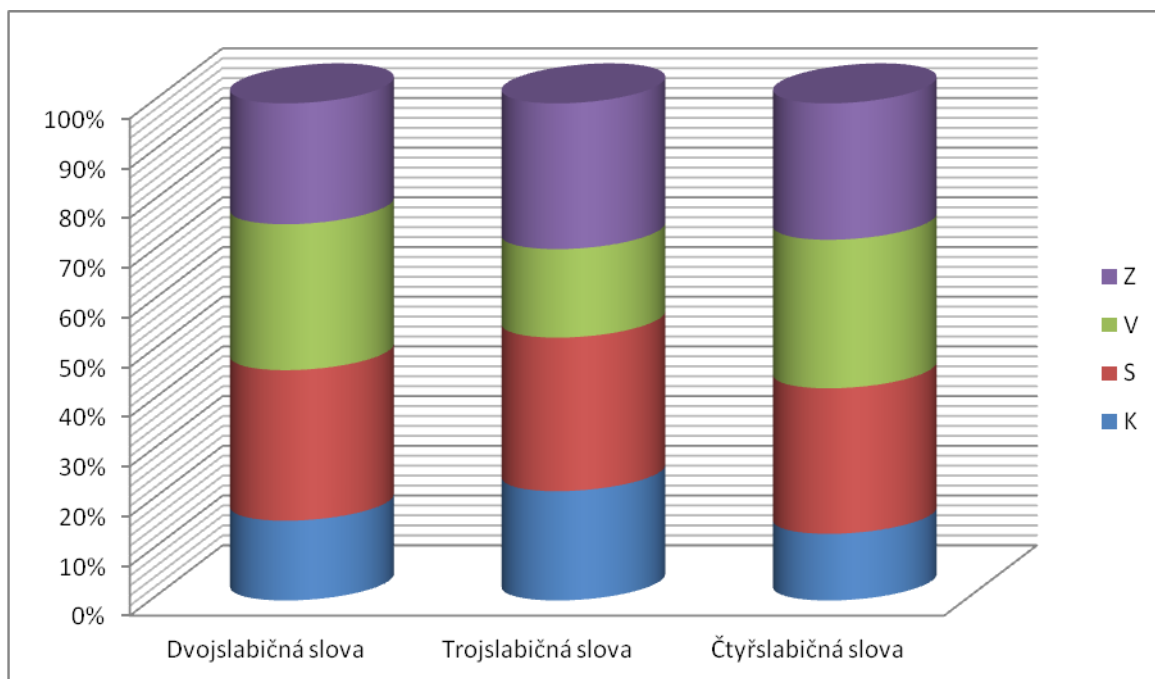
Tab.29 Výsledky realizace rázu pro každou skupinu dle aspektu počet slabik.

Ruští mluvčí u dvojslabičných slov glotalizovali 100x z 187, což je 53,48 % z celkového počtu, u trojslabičných 116x z 132, což činí 50 %, u slov čtyřslabičných pouze 68x z 163, tj. v 41,72 %. Zkontrolovali jsme pomocí chí kvadrátu, zda tento rozdíl je možné považovat s ohledem na velikost vzorku za významný.

Ukázalo se, že zjištěný rozdíl není dostatečně velký, aby bylo možno nulovou hypotézu zamítnout: $\chi^2 = 5,042$; $p = 0,103$ (s Yatesovou korekcí).

Také si musíme být vědomi toho, že na realizaci rázu se jednotliví mluvčí podílejí v různé míře (viz 6.2). Například ve skupině dvojslabičných slov můžeme vidět, že někteří z ruských studentů mají počet glotalizovaných kombinací mimořádně malý (např. mluvčí F3 má ráz pouze 4x z 18, M1 ani jednou). Naopak jsou takoví, jejichž realizace je téměř stoprocentní (například mluvčí M2 realizoval ráz 17x z 18 a F6 15x).

Uvnitř každé skupiny jsme zkontrolovali rozdíly mezi předložkami. Pro přehlednost je uveden graf (viz níž), který ukazuje rozdíl v realizaci rázu s ohledem na předložku uvnitř každé skupiny (dvoj-, troj- a čtyřslabičné).

Graf 9 – Výsledky uvnitř skupin dle počtu slabik s ohledem na předložku.

Při podrobnějším pohledu můžeme vidět určité rozdíly, které však nejsou statisticky významné (zkontroováno pomocí chí kvadrátu, $\chi^2 = 11,734$; $p = 0,109$ (s Yatesovou korekcí)).

Celkově se dá tvrdit, že u ruských mluvčích není souvislost mezi počtem slabik a realizací rázu po neslabičné předložce v češtině.

6.3.5 Další aspekty

Kromě výše zmíněných aspektů jsme se dívali i na další proměnné, jež by mohly realizaci rázu ovlivnit. V této kapitole jen krátce se o nich zmíníme, neboť jsme neměli dostatečný počet výskytů pro detailnější analýzu, ovšem naše pozorování a připomínky mohou být užitečné pro další výzkumy v této oblasti.

A. Apelativa vs. propria.

V našem textu tvořila zvláštní skupinu propria. Každý student se přímo či nepřímo s těmito jmény setkává během svého studia cizího jazyka. V této práci jsme měli několik slov s různým počátečním vokálem (*Amerika, Evropa, Ostrava, Ústí*), nicméně vždy s předložkou Z.

Pořadí dle abecedy	Klíčové slovo	Pořadí v textu	V textu	Kanonická výslovnost	Předložka	Vokály
5	Amerika	3	z Ameriky	[s ʔameriki]	z	a
44	Ústí	42	z Ústí	[s ʔu:stʲi:]	z	ú
33	Ostrava	43	z Ostravy	[s ʔostravi]	z	o
14	Evropa	2	z Evropy	[s ʔevropi]	z	e

Obr 7. Ukázka Proprií v tabulce.

Výsledky ukázaly, že u kombinace z *Ústí* je největší realizace rázu (8 z 11) v porovnání s jinými proprii, navíc tento výskyt patří mezi nejpočetnější kombinace s rázem vůbec (více mají jen 2 položky s *eury* a *k úterý*, které byly vysloveny s rázem devíti mluvčími z jedenácti).

Jistě zajímavým námětem pro další práce by bylo bližší zkoumání vlastních jmen s ohledem na předcházející ráz: v jakých případech se vyskytuje a jaké mohou být příčiny jeho výskytu.

B. Pauza.

Pauza má zřetelnou souvislost s glotalizací. Jelikož tématem naší práce je realizace rázu *po neslabičné předložce*, pauza není moc typická. Z 582 analyzovaných položek se pauza po předložce objevila pouze 13x, z toho 4x u mluvčího F2 a 3x u mluvčího F1, což může být podmíněno individuálním způsobem mluvy.

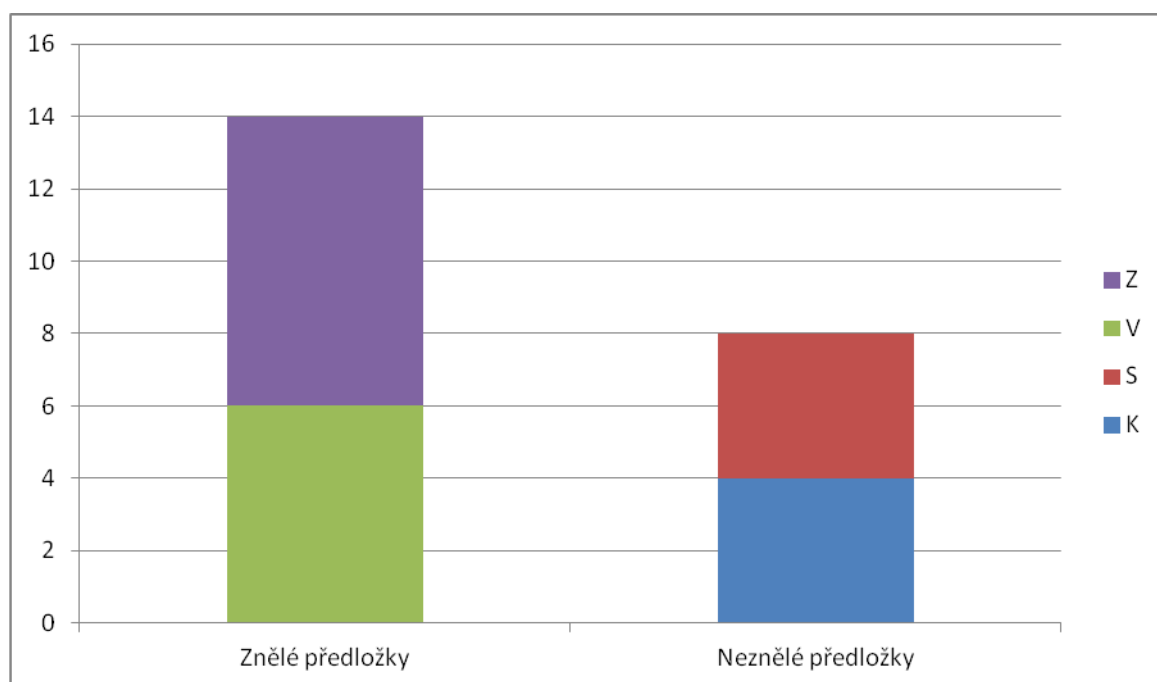
Nejzajímavější je to, že ve všech 13 případech s pauzou, vždy po pauze následuje ráz.

C. Diftongy.

Rozhodli jsme se vyčlenit tuto skupinu zvlášť, jelikož slova začínající diftongem tvoří mimořádnou kategorii. Na jednu stranu jsme počítali taková slova společně s ostatními, například při hodnocení dle aspektu slabika (dvojslabičná slova po předložce nejsou tak častá, proto je tu kombinace s diftongem nesmírně důležitá), naopak při hodnocení aspektu českých slov v porovnání se slovy, jež jsou shodná s ruštinou, bylo rozhodnuto tyto položky nezapočítávat. V kapitole 5.4.2, kde jsme se dívali na vliv počátečního vokálu na glotalizaci, se ukázalo, že ruští mluvčí tíhnou spíše k tomu, aby ráz používali před *Ú* nebo diftongem než před ostatními vokály.

Kromě toho u diftongu EU bylo slovo *euro* analyzováno s dvěma různými předložkami. U kombinací *s eury* z 11 mluvčích – 2 byly vyloučeny z důvodu dysfluence, ostatních 9 mluvčích realizovalo ráz, tedy ve 100 % případů. Kromě toho u diftongu AU jsme měli k dispozici opakování jevů se všemi předložkami. Poprvé se tato položka vyskytuje v textu v kombinaci *k autu* a je realizována 8x z 11, poslední výskyt *s autem* má dvakrát menší počet – 4x z 11, což může být dáno také tím, že mluvčí při čteném projevu se na začátku snaží víc, naopak ke konci čtou méně zřetelně. Pro naši práci je důležitý aspekt předložky, proto jsme se podívali na znělost-neznělost předložky uvnitř této skupiny.

Graf níže názorně ukazuje rozdíly mezi těmito kategoriemi.

Graf 10 – Výskyt rázu s ohledem znělosti-neznělosti předložek.

Statisticky tento rozdíl však není významný⁸⁶, tedy nelze tvrdit, že mezi znělostí předložky v následujících kombinacích a (ne)realizací rázu není souvislost. Vzájemný poměr je pouze náhodný. Tento výsledek může být dán malou velikostí vzorku.

D. Opakování jevu.

Nyní budou představeny výsledky, kterých bylo dosaženo při kontrole opakovaných výskytů. Některá substantiva byla testována 2x s různými předložkami, protože se realizace rázu může lišit v závislosti na některém z dalších aspektů.

⁸⁶ $\chi^2 = 2$, $p = 0,779$ (s ohledem na Yatesovou korekci)

Celkově bylo v textu 28 kombinací, ve kterých bylo testováno 14 slov se dvěma různými předločkami.

Po kontrole pomocí chí kvadrátu se ukázalo, že uvnitř dané skupiny mezi

✓ vokály ($\chi^2 = 4,048$; $p = \mathbf{0,597}$)

Rozdíl není statisticky významný, realizace je náhodná.

✓ čeština \neq ruština ($\chi^2 = 0,61$; $p = \mathbf{0,573}$)

Není souvislost mezi těmito kategoriemi a výskytem rázu.

✓ slabikami ($\chi^2 = 3,719$; $p = \mathbf{0,242}$)

Rozdíl není statisticky významný, tedy užití rázu s ohledem na kategorii „počet slabik“ je čistě náhodný.

Můžeme tedy tvrdit, že opakování téhož slova neovlivňuje realizaci rázu.

7. Závěr a výhledy

Práce přináší výsledky analýzy, která zkoumala výskyt rázu po neslabičných předložkách u ruskojazyčných mluvčích v češtině. Termín ráz je zde použit jako souhrnné pojmenování pro základní glotalizační jevy⁸⁷. Mluvíme-li o češtině jako takové nebo o češtině pro cizince, není možné při popisu zvukové stránky ráz zcela vynechávat, jak to alespoň ukazují výsledky představené v této práci.

Výzkumným materiálem byly nahrávky čteného textu, který obsahoval 59 potenciálních pozic pro výskyt rázu po předložkách K, S, V, Z v různých kombinacích s ohledem na vybrané aspekty. Skupinu respondentů tvořilo 13 nerodilých mluvčích češtiny s mateřštinou ruštinou (5 mužů a 8 žen), z nichž byli následně 2 mluvčí vyloučeni vzhledem k vysokému počtu neplynulostí nebo neshod s předepsaným textem. Základem byla poslechová analýza s následným ověřením akustické reprezentace. Celkem bylo do statistického zpracování zahrnuto 582 položek. Statistická významnost rozdílů ve skupinách vytvořených na základě sledovaných aspektů byla ověřována prostřednictvím testu chí-kvadrát a následných post-hoc testů.

Ruští mluvčí užívají v analyzovaném materiálu ráz velmi variabilně. Výskyt rázu se u jednotlivých mluvčích pohybuje od 0–90 %, průměrně je užít ve 49 % případů.

Jako první byl prověřen rozdíl mezi pohlavími s ohledem na realizaci rázu. Muži užívají ráz v rozmezí 0 – 90 %, průměrně ve 48 %. U žen je rozmezí 17 – 79 %, průměr činí 49 %. Na základě statistického testu se ukázalo, že rozdíl v užívání rázu není dostatečný, abychom mohli tvrdit, že mezi aspektem „pohlaví“ a (ne)použitím rázu je souvislost. Jinými slovy, výsledky ukazují, že ráz se u skupiny mužů a u skupiny žen objevuje stejně často. (51 % a 52 %)

Dále jsme se podívali na ráz s ohledem na různé aspekty, jež mohou realizaci rázu ovlivnit. I když je analýza založena na relativně malém vzorku respondentů, můžeme na jejím základě vysledovat jisté tendence.

Došli jsme k závěru, že přítomnost rázu ve sledovaném kontextu má určitou souvislost s předložkou, po níž následuje. Ukázalo se však, že tato souvislost nespočívá v rysu znělosti, mezi užitím rázu a (ne)znělostí předložky není souvislost, užití je náhodné – rozdíl v objemu glotalizace po předložkách K, S vs. V, Z není statisticky významný. Ovšem z pohledu jednotlivých předložek se ukázalo, že slova následující po K bývají glotalizována v menší míře, naopak slova, která následují po předložce S, mají větší četnost glotalizace.

⁸⁷ Palková et al., 2004

Dalším zjištěním bylo to, že preference užití rázu po určitém vokálu není náhodná. V kombinacích s předložkami byla vyváženě testována slova začínající na jednoduché vokály *a, e, i, o, u, ú* a *diftongy*. Po ověření výsledku můžeme konstatovat, že Rusové tíhnou spíše k tomu, aby ráz používali před *Ú* nebo diftongem než před ostatními vokály. (Ovšem mezi *Ú* a diftongem je rozdíl náhodný.) U skupiny diftongů jsme dále zkontrolovali aspekt znělosti/neznělosti předložky. Zjistilo se, že vzájemný poměr je náhodný (viz také výše).

Jelikož je ráz po neslabičné předložce podle ortoepických pravidel v češtině povinný, zkontrolovali jsme aspekt „počáteční vokál“ také s ohledem na správnou výslovnost celé kombinace (správně je realizován jak ráz, tak předložka – tzn. nezněle). Ukázalo se, že rozdíly mezi vybranými kategoriemi jsou z hlediska ortoepické výslovnosti čistě náhodné. Mezi užitím rázu a počátečním vokálem není v tomto případě rozdíl.

Po provedení testu jsme také zjistili, že mezi lexikem a užitím rázu je určitá souvislost, čili slova, která jsou v ruštině a češtině stejná jsou častěji realizována bez rázu, než slova, která jsou v češtině a v ruštině odlišná. U slov začínajících vokálem *O* jsme prověřovali, zda má na realizaci rázu vliv slovní přízvuk. Mezi umístěním přízvuku a použitím rázu se v našem (velmi omezeném) vzorku neprokázala souvislost.

Důležitým aspektem při naší analýze byl počet slabik. Ruští mluvčí u dvojslabičných slov glotalizovali v 53,48 % případů, u trojslabičných v 50,00 %, u slov čtyřslabičných jen ve 41,72 % případů. Ovšem souvislost mezi počtem slabik a realizací rázu po neslabičné předložce nebyla statisticky prokázána.

Pro další výzkum a jeho možné zaměření jsou důležité také výsledky, které se vztahují k dalším sledovaným aspektům, jako jsou přítomnost pauzy, opakování lexikálních jednotek, apelativa vs. propria.

Po pauze (která sice není mezi neslabičnou předložkou a následujícím slovem typická, ale objevila se) je realizace rázu 100 %. Silnou tendenci glotalizovat po pauze bude nutné zkontrolovat na větším vzorku, neboť v našem materiálu byla realizace pauzy řídká.

Podařilo se prověřit míru výskytu rázu u vlastních jmen. Mezi kombinacemi se objevila taková, jež patří mezi nejpočetnější kombinace s realizovaným rázem vůbec.

Lze navrhnout další směry, kterými by se mohl výzkum v této oblasti ubírat. Pro další ověření testovaných hypotéz či hlubší analýzu již sledovaných aspektů bude nutné rozšířit analyzovaný materiál tak, aby se zvýšil počet testovaných výskytů v jednotlivých kategoriích. Bude vhodné se

například podrobněji zaměřit na kvalitu i kvantitu vokálů a slovní přízvuk a brát v úvahu jak kanonickou podobu, tak skutečnou realizaci. Samostatnou kapitolou je role pauzy v užití rázu.

Analýza většího počtu respondentů s různou jazykovou úrovní by mohla vést k odhalení dalších spojitostí mezi glotalizací a faktory, které přispívají k snížení nebo zvýšení glotalizace, zejména s ohledem na fáze osvojování si češtiny jako cizího jazyka.

Nesmíme zapomínat, že analýza, jejíž výsledky jsou představeny v této práci, byla založena na čteném textu. Další zajímavé poznatky by tedy mohlo přinést i rozšíření o nahrávky spontánní řeči, resp. o nahrávky z různých komunikačních situací.

Bezpochyby by bylo vhodné pořídit srovnávací nahrávky rodilých mluvčích a rovněž nahrávky mluvčích s jiným mateřským jazykem než ruštinou.

Závěrem lze konstatovat, že cíl práce – analyzovat výskyt rázu u ruskojazyčných mluvčích v českých projevech a ověřit možný vliv stanovených parametrů na míru užití rázu – byl splněn. Výzkum přinesl užitečné výsledky a ukázal další možné směry bádání v okruhu tématu glotalizace, zejména u cizojazyčných mluvčích v češtině.

8. Seznam použité literatury

BALAS, Anna (2011): Glottal stops produced by Polish native speakers in Polish and in English. In: *Proceedings of the ICPHS XVII Hong Kong*, pp. 280-283.

BARTUŇKOVÁ, Hana (2012): *Word-initial vowel glottalization in speech of native English non-professionals*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Bakalářská práce. 49 s.

BISSIRI, Maria Paola – LECUMBERRI, Maria Luisa Garcia – COOKE, Martin – VOLÍN, Jan (2011): The Role of Word-Initial Glottal Stops in Recognizing English Words. In: *Proceedings of the 12th Annual Conference of ISCA Interspeech*, Florence: ISCA, pp. 165-168.

BISSIRI, Maria Paola – KRALJEVSKI, Ivan – HOFFMANN, Rüdiger (2013): Glottal stop detection in German-accented English using ASR. In: *Proceedings of AIA-DAGA 2013 Conference on Acoustics*, March 2013, Meran, Italy, poster online [2014-09-22].

BISSIRI, Maria Paola – VOLÍN, Jan (2010): Prosodic structure as a predictor of glottal stops before word-initial vowels in Czech English. In: R. Vích (Ed.), *20th Czech-German Workshop - Speech Processing*, Prague, pp. 23-28.

ČERMÁK, František (2007): *Frekvenční slovník mluvené češtiny*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 510 s. ISBN 978-80-246-1425-0.

DILLEY, Laura – SHATTUCK-HUFNAGEL, Stefanie (1995): Variability in glottalization of word onset vowels in American English. In: *Proceedings of the ICPHS Stockholm*, pp. 586-589.

DILLEY, L. – SHATTUCK-HUFFNAGEL, S. – Ostendorf, M., (1996): Glottalization of word-initial vowels as a function of prosodic structure. *Journal of Phonetics*.

DUBĚDA, Tomáš (2005): *Jazyky a jejich zvuky: univerzálie a typologie ve fonetice a fonologii*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, 230 s. ISBN 80-246-1073-6.

FRINTA, Antonín (1909): *Novočeská výslovnost: pokus o soustavnou fonetiku jazyka českého*. V Praze, 146 s.

GVOZDEV, Aleksandr Nikolajevič. *Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk*. Izd. 6., ispravlennoje i dopolnennoje. Moskva: URSS, 2009, 469 s. ISBN 978-5-397-00191-5.

- HÁLA, Bohuslav (1955): *Výslovnost spisovné češtiny, její zásady a pravidla: zásady a pravidla*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1955, 95 s. Věda všem (ČSAV).
- HENDRICH, Josef (1988): *Didaktika cizích jazyků*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 498 s. Učebnice pro vysoké školy.
- HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina (1995): *Česká výslovnostní norma*. 1. vyd. Praha: Scientia, 74 s. ISBN 80-858-2793-X.
- KOHLER, Klaus J. (1994): Glottal stops and glottalization in German. Data and theory of connected speech processes. *Phonetica* 51, pp. 38-51.
- KOHLER, Klaus J. (1999): Plosive-related glottalization phenomena in read and spontaneous speech - A stød in German? *Arbeitsberichte des Instituts für Phonetik und digitale Sprachverarbeitung der Universität Kiel (AIPUK)*, 34, pp. 281-321.
- KRIVNOVA, Olga Fedorovna (2005): Lari[y]ngealization as a boundary marker in oral speech. In: *XVI Session of the Russian Acoustical Society*, pp. 546-549 [on-line 2014-04-15]
- MACHAČ, Pavel – SKARNITZL, Radek (2009): *Fonetická segmentace hlásek*. 1. vyd. Praha: Epocha, 146 s. Erudica. ISBN 978-80-7425-031-6.
- PALKOVÁ, Zdena (1994): *Fonetika a fonologie češtiny s obecným úvodem do problematiky oboru*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 366 s. ISBN 80-706-6843-1
- PALKOVÁ, Zdena – VEROŇKOVÁ, Jitka – VOLÍN, Jan – SKARNITZL, Radek (2004): *Stabilizace některých termínů pro fonetický popis češtiny v závislosti na nových výsledcích výzkumu. Sborník z Konference česko-slovenské pobočky ISPhS*, s. 65–74.
- REDI, L., – SHATTUCK-HUFNAGEL, S. (2001). Variation in the realization of glottalization in normal speakers. *Journal of Phonetics* , 29 (4), 407-429.
- SKÁKAL, Ladislav (2011): *Ráz u českých mluvčích francouzštině* Praha: Univerzita Karlova v Praze. Bakalářská práce. 52 s.
- SKARNITZL, Radek (2004): Acoustic categories of nonmodal phonation in the context of the Czech conjunction “a”. *AUC Philologica 1/2004, Phonetica Pragensia X*. Praha.
- VOLÍN, Jan (2007): *Statistické metody ve fonetickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Epocha, 343 s. ISBN 978-80-87027-54-7.
- VOLÍN, Jan, (2012): Jak se v Čechách rázuje. *Naše řeč* , 95 (1), 51-54.

БОЖОВИЧ, Л.И. (1978): *Этапы формирования личности в онтогенезе* стр. 30-34.

ДОБРОДОМОВ, И. Г. (2004): *Беззаконная фонема /ʔ/ русского языка*. Наука.

ИЗМЕСТЬЕВА, Ирина Алексеевна (2009): *Фонетико-фонологические процессы в истории русского вокализма*. Москва.

КРИВНОВА, Ольга Федоровна (2002): *Глоттализация на границах фонетических составляющих в женской речи (на русском материале): Проблемы и методы экспериментально-фонетических исследований*. Сборник статей к 70-летию проф. Л. В. Бондарко. СПбГУ. С. 183-190.

КРИВНОВА, Ольга Федоровна - АНДРЕЕВА, Марина Алексеевна (2007): *Ларингализация и её функции в речи. Проблемы фонетики*. В.В. С. 71-106. М.: Наука

ЛУАИБИ, Фаиз Рамадхан (2014): *Понятие интерференции в лингвистике // APRIORI*. Серия: Гуманитарные науки . 2014. №4. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-interferentsii-v-lingvistike>

ПАНОВ, М. В. (1967): *Русская фонетика* // Просвещение. 440 страниц

ПОТЕБНЯ, А.А. (1876): *Разбор сочинения П. Житецкого Очерк звуковой истории малорусского наречия*. Киев // Записки имп. Академии наук. Приложения к XXXIII. СПб., 1879, с. 824.

РЕФОРМАТОРСКИЙ, А. А. (1970): *Из истории отечественной фонологии*. НАУКА.

СЕЛИЩЕВ, А.М. [Рецензия на:] Н.Н. Дурново. (1924): *Очерк истории русского языка*. М.–Л., Госиздат. // Известия Отделения русского языка и словесности Академии наук СССР, т. XXXII. 1927, с. 303-330.

ЩЕРБА, Л. В. (1957): *О разных стилях произношения и об идеальном фонетическом составе слов / Избранные работы по русскому языку*. М. стр. 22-23

ЩЕРБАКОВА, Людмила Андреевна (2006): *Гортанный смычный согласный в русском языке*. Москва.

Internetové zdroje:

BOERSMA, Paul a WEENINK, David. *Praat: doing phonetics by computer*, 2011.

Verze 5.2.40. Staženo 2011-09-17 z <<http://www.praat.org/>>.

FLEGE, James Emil, Murray J. MUNRO a Ian R.A. MACKAY. (1995): Effects of age of second-language learning on the production of English consonants. *Speech Communication* [online]. DOI: 10.1016/0167-6393(94)00044-b.

KOHLER, Klaus J. (2011): Communicative Functions Integrate Segments in Prosodies and Prosodies in Segments. *Phonetica* [online]. DOI: 10.1159/000328433.

ОГЛУЗДИНА, Татьяна Петровна (2012): Структура языковой компетенции в концепциях ученых зарубежной и отечественной методики обучения иностранным языкам // Вестник ТГПУ. №11 (126). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/struktura-yazykovoy-kompetentsii-v-kontseptsiiyah-uchenyh-zarubezhnoy-i-otechestvennoy-metodiki-obucheniya-inostrannym-yazykam>

9. Přílohy

Příloha 1. – Pracovní text⁸⁸

Je klasické zimní odpoledne v Praze. Pavel se konečně vrátil z expedice a stejně jako většina lidí je v práci. Po ulicích se toulají turisté z Evropy a jiných částí světa. Tamhleta skupinka budou Japonci a tihle jsou určitě z Ameriky. Najednou z ubytovny v ulici Nad Alejí vychází pán v obleku a s aktovkou pod paží. Na hlavě černý klobouk. V ústech cigareta. Z očí mu téměř tečou slzy. Míří k policejní stanici. K instituci jako je tahle, měl vždy nechuť, ale snad mu pomůžou.

Pavel dnes pracuje s elánem. V osobě z vedlejší kanceláře vidí svou spřízněnou duši. Má totiž pootevřené dveře, takže může sledovat Janu, asistentku s ostrým nosem a velkýma očima. Ta sedí a s inkoustem v ruce opravuje chyby v informacích. Začala s energií, teď se jí ale z únavy zavírají oči a čas od času směřuje pohled k oknu své dusné kanceláře, kde v umyvadle znovu neteče voda a v archivu se stále něco ztrácí. V myšlenkách už je doma se svým manželem, s umělcem, který byl dlouho v exilu, a proto spolu nemohli žít.

Najednou se u Janina stolu objeví pán, jemuž z ucha visí náušnice. Pavel v zamyšlení zvedl prst k ústům. V estetice má jasno, celý život žije s iluzí, že si nechá udělat aspoň tetování. Hledí na pána s údivem a slyší, jak říká, že mu někdo v úterý vykradl auto a z auta ukradl obálku s eury. Prý si šel koupit něco rychlého k jídlu a když se vracel s obědem k autu, uviděl, že právě odtud odešel muž v obuvi jak z padesátých let. Říká, že si ho ale nezapamatoval.

Jana se ptá, s obličejem bez emocí, zato s ironií v hlase, jestli si nikdy nepamatuje lidi s úrazem od ohně. Vytáhla z alba fotku a zeptala se, jak je možné, že ho pán nepoznal z inzerátů. Muž odpověděl, že v inzerátech je vždy velmi malé písmo. Jana na to nereagovala, pouze oznámila, že není první oběť a že k úterý napočítali sedm případů. Z informací, které mu asistentka sdělila, se dozvěděl, že včera tu byla žena z Ústí, především dokonce až z Ostravy. Také říkaly, že jim ukradli peníze, a dokonce nějaké zboží určené k expedici. Pavel se nepřestává divit tomu, jak můžou lidi nechávat cenné věci jen tak v autě.

Najednou z okna zavanul lehký vítr a Jana si uvědomila, že je ještě v práci a otočila se k pánovi. Věděla, že by se měla k občanům chovat slušně, přizdvihla k očím brýle a poprosila ho, aby napsal do protokolu své jméno, příjmení, kdy a kde se to stalo, aby přepočítal peníze v eurech na koruny a aby pod okénko s ulicí napsal své telefonní číslo. Řekla, že se mu ozvou.

Pán zvedl prsty k uchu a začal nervózně tahat náušnici. Pavel ho slyšel křičet, že to je nesmysl. Nakonec zazněla vyhrůžka, že až se vrátí, nebude sám, ale s advokátem, který jí ukáže. Pavel měl chuť mu říct, aby běžel k advokátům, k expertům, k inspektorům, ke komukoli, ale aby nechal Janu být. Přece dělá, co může! Jana hodila fotku zloděje zpátky k albu a myšlenkami se vrátila k umělci.

⁸⁸ Pozn. V textu určeném pro nahrávání byly řádky jinak zalomené.

Pavel si vytáhl kuře v alobalu, začal jíst a přemýšlel, že si dnes zajede s autem do myčky.
Klasické odpoledne v Praze. Většina lidí, stejně jako Pavel, končí v práci a těší se domů.